

3

Un cas d'anticooperació
espanyola

EL "COMPLEX DEL RIU MADERA"

Edició: Observatori del Deute en la Globalització (ODG)
Coordinació: Mónica Vargas Collazos (ODG)

Autors/as:

- Víctor Maeso i Aztarain
SETEM - Catalunya
www.setem.cat
- Pablo Reyeró Aubareda
Veterinarios Sense Fronteras - Bolívia
www.veterinariosinfronteras.org
- Mónica Vargas Collazos
Observatori del Deute en la Globalització
www.odg.cat

Revisió: David Llistar i Bosch (ODG)
Traducció: Elisabet Pèriz Fernández i Carlos Fernández
Disseny: Cristina Pagador

Data d'elaboració: Juny de 2010
Data de publicació: Setembre de 2010

Informe disponible a www.odg.cat
Contacte: publicacions@odg.cat

Aquesta obra està sota una llicència Attribution-NonCommercial-ShareAlike 3.0 Unported de Creative Commons. Per a veure una còpia d'aquesta llicència, visiti <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/3.0/> o envii una carta a Creative Commons, 171 Second Street, Suite 300, San Francisco, California 94105, EUA.

**Un cas d'anticooperació
espanyola**

**EL “COMPLEX
DEL RIU MADERA”**

**Mónica Vargas Collazos (Coord.)
Víctor Maeso i Aztarain
Pablo Rejero Aubareda**

ÍNDIX DE MAPES

Pàgina

Mapa 1. IIRSA. Eixos d'Integració i Desenvolupament	11
Mapa 2. Àrea d'impacte de l'Eix Perú-Bolívia-Brasil	13
Mapa 3. Localització de les preses hidroelèctriques del "Complex Riu Madera" a Brasil i Bolívia	14
Mapa 4. Megaprojectes i transport de la soja brasilera cap als mercats asiàtics i europeus	17
Mapa 5. Comunitats indígenes i camperoles del Municipi de Guayamerín (Bolívia) potencialment afectades pel Complex del Riu Madera	23

ÍNDIX DE GRÀFICS

Gràfic 1. Participació en el Consorci Madeira Energia, S.A. fins al gener de 2010 (presa de Santo Antônio)	27
---	----

ÍNDIX D'ACRÒNIMS

BID: Banc Interamericà de Desenvolupament
BNDES: Banc Nacional de Desenvolupament Econòmic i Social
CAF: Corporació Andina de Foment
FONPLATA: Fons Financer per al Desenvolupament de la Conca del Plata
IBAMA: Institut Brasiler de Medi Ambient i Recursos Naturals
IIRSA: Iniciativa d'Integració de les Infraestructures Regionals Sudamericanes
MAB: Movimento dos Atingidos por Barragens (Moviment d'Afectats per Preses)
PAC: Programa d'Acceleració del Creixement
SIN: Sistema Interconnectat Nacional
TCO: Terra Comunitària d'Origen

1

Pàg. 6

PRESENTACIÓ

2

Pàg. 8

INTRODUCCIÓ

3

Pàg. 10

INICIATIVA PER A LA INTEGRACIÓ DE LES INFRAESTRUCTURES REGIONALS SUDAMERICANES (IIRSA): REORDENANT TERRITORIS PER ALS CONSUMIDORS DEL NORD

4

Pàg. 13

EL “COMPLEX DEL RIU MADERA”

- 4.1 Relació amb IIRSA i construcció de les preses
 - 4.1.1. Relació amb la producció d'agrocombustibles
- 4.2 Beneficis per a les poblacions locals?
 - 4.2.1 Impactes en el règim hidràulic
 - 4.2.2 Pèrdua de fauna aquàtica i contaminació de l'aigua
 - 4.2.3 Impactes econòmics i socials
- 4.3. Com es finança el “Complex del Riu Madera”?
 - 4.3.1 Un Estat que assumeix riscos per la iniciativa privada
 - 4.3.2 Participació de Banco Santander
 - 4.4 La resposta de la societat civil
 - 4.4.1 Mobilitzacions a Brasil i Bolívia
 - 4.4.2 La Campanya a l'Estat espanyol

5

Pàg. 31

BRASIL I BOLÍVIA: DOS MODELS ENERGÈTICS DIFERENTS

- 5.1. Tensions respecte al “Complex del Riu Madera”
- 5.2. L'Amazònia requereix energia: quanta i per a què?

6

Pàg. 35

CONCLUSIONS I RECOMANACIONS

Pàg. 40

BIBLIOGRAFIA

Pàg. 43

ANNEXOS

PRESENTACIÓ

Des de fa prop de 10 anys, el principal treball del Observatori del Deute en la Globalització (ODG), en el si de la Càtedra UNESCO de Sostenibilitat de la Universitat Politècnica de Catalunya, ha consistit en la investigació activista sobre les relacions de desigualtat Nord-Sud, així com sobre la generació de deutes contrets durant l'actual procés de globalització. Per això, ens hem concentrat en l'anàlisi dels mecanismes associats al deute financer (deute extern) dels països més pobres de la Perifèria del sistema econòmic amb els països del Centre, i, en particular, amb l'Estat espanyol i la Unió Europea. Al mateix temps es consideren els altres "deutes externs" contrets pels països del Centre cap als països de la Perifèria, com són: el deute ecològic, el deute històric i el deute social. Al 2008 es va ampliar l'activitat cap a d'altres esferes del que s'ha denominat "**Anticooperació**" (Llistar 2008 i 2009).

La perspectiva de l'anticooperació ens permet explicar la responsabilitat que un gran nombre de grups d'interès del Centre té en l'empobriment de les societats perifèriques. Aquest paradigma se sustenta en tres hipòtesis centrals: els contextos en els quals viuen els habitants de la Perifèria depenen en gran mesura i de manera creixent, de decisions i actituds d'habitants del Centre; la cooperació al desenvolupament constitueix una contribució el benefici de la qual és molt inferior enfront de les interferències negatives generades a la Perifèria per part dels països del Centre; la majoria d'aquestes conseqüències negatives són produïdes a partir de la lògica d'empreses i Estats que aspiren a créixer i assegurar-se recursos i mercats. Les esferes en les quals s'exerceix l'anticooperació són les següents: tecno-productiva, financera, comercial, militar, diplomàtica, migratòria, ambiental, simbòlica o ideològica i "solidària".

Aquest informe, fruit del treball realitzat conjuntament amb Veterinaris Sense Fronteres (VSF) i SETEM, apunta el cas del "Complex del Riu Madera", un dels conflictes socials, econòmics i ambientals implicats pel puixant desenvolupament i integració de les me-

gainfraestructures a Amèrica del Sud, en el marc de la Iniciativa per a la Integració de les Infraestructures Regionals Sud-americanes (IIRSA). Neix de la preocupació generada pels impactes que pot tenir la construcció de megapreses a l'Amazònia brasilera i boliviana, amb la participació del principal banc espanyol: el Banco Santander. Hem jutjat important la realització del treball amb VSF i SETEM, en raó de les labors que ja implementen ambdues organitzacions entorn del "Complex del Riu Madera". En efecte, VSF dóna suport als processos de construcció de la sobirania alimentària a l'Amazònia boliviana mitjançant el projecte "Promoció i defensa d'un model de desenvolupament sostenible i propi de les comunitats camperoles i indígenes del Nord Amazònic de Bolívia", precisament en la zona d'afectació del Complex. Concretament, VSF acompanya la defensa de la gestió territorial des d'una perspectiva local, la qual contrasta amb el model de desenvolupament vinculat a les megapreses. A la vegada, SETEM, des de la Campanya "Finances ètiques", fa un seguiment intensiu a les pràctiques del Banco Santander, havent presentat en dues ocasions, conjuntament amb organitzacions brasileres i bolivianes, denúncies contra el Santander davant el Tribunal Permanent dels Pobles (2008 i 2010).

En els moments que redactem aquest Informe, més de 700 dones, homes i nens, integrants dels Pobles Indígenes de l'Amazònia boliviana i de les Terres Baixes realitzen una marxa de 1.450 quilòmetres entre les ciutats de Trinidad i La Paz, reivindicant el seu dret a l'Autonomia Indígena, a la Terra i al Territori. Entre les seves principals demandes se situa el dret que el Govern els consulti sobre quin model de desenvolupament desitgen implementar en el seu territori, incloent el dret de consulta sobre els projectes d'infraestructures que poden afectar-los, com carreteres, hidroelèctriques, exploració i explotació de recursos naturals. No és la primera vegada que els Pobles originaris de les Terres Baixes a Bolívia marxen cap al centre del poder polític: al 1990, van assolir el reconeixement dels primers territoris indígenes;

després de la mobilització de 1996 es va promulgar la Llei de l'Institut Nacional de Reforma Agrària i es va iniciar el procés de titulació de les Terres Comunitàries d'Origen; al 2002, van reclamar la instal·lació d'una Assemblea Constituent, fita sense la qual, molt probablement, l'actual Estat Plurinacional de Bolívia no hauria estat instaurat. Dediquem aquest Informe a aquests "pies morenos", al pas dels quals es forja la Història dels Pobles.

A més, volem expressar el nostre més profund i particular agraïment a Narda Vaquero, Luis Gómez i Luis Novoa, incansables lluitadors socials en defensa de

l'Amazònia, sense el pacient i afectuós acompanyament dels quals no hauríem pogut realitzar aquest informe. Destaquem així mateix el suport brindat per Juan Carlos Canamari i el personal de COSUDE i de CIPCA a Riberalta, les treballadores trencadores de castanya a Riberalta, els integrants de la Central Única de Treballadors i Camperols de Guayaramerín i de la Federació Sindical Única de Treballadors Camperols Regional Vaca-Diez, així com per les i els pescadors, comuners i comunes de Villa Bella, Cachuela Esperanza, Peña Amarilla i Exaltación, Patricia Molina i Lucy Chacolla del FOBO-MADE, i les companyes i companys del Movimiento dos Atingidos por Barragens (MAB).

INTRODUCCIÓ

Amèrica del Sud constitueix una regió la rellevància de la qual en termes geoeconòmics i geopolítics és cada vegada més reconeguda. Prova d'això són les intenses negociacions entorn els Tractats de Lliure Comerç que s'afanyen a intentar tancar amb els països sud-americans, tant la Unió Europea com Estats Units i diversos països asiàtics. Amèrica del Sud és valorada, des del capital, per la possibilitat d'obertura de nous mercats, l'explotació d'un nombre considerable de recursos naturals estratègics, i la seva posició geogràfica particular, amb accés a l'Oceà Pacífic i a l'Atlàntic. No obstant això, vastes àrees del subcontinent encara no han estat integrades del punt de vista físic amb els mercats mundials. Per assolir aquesta integració, es requereixen infraestructures que, a la manera de "venes", permetin canalitzar les mercaderies i recursos que són objecte de comerç. Precisament, amb l'objectiu de realitzar aquesta integració econòmica, es plantegen avui dia projectes de megainfraestructures que s'han plasmat en la Iniciativa per a la Integració de les Infraestructures Regionals Sud-americanes (IIRSA), un pla que comprèn centenars de projectes d'infraestructures (transport, energia i telecomunicacions).

D'acord amb Barreda (2005a), des del punt de vista físic i material, en l'actual procés de globalització, els territoris són organitzats de manera creixent en **corredors productius** que vinculen entre si diferents regions, països i ciutats. A l'interior d'aquests corredors, se situen xarxes d'infraestructures econòmiques (carreteres, oleoductes, aqüeductes, esteses de xarxes elèctriques o de fibra òptica, etc.). Aquestes infraestructures són articulades en un sistema intermodal de comunicació (que permet interconnectar diferents maneres de comunicació tals com el transport ferroviari, marítim, per carretera, aeri, etc.) per mitjà del qual es produeixen i distribueixen tots els dies milions de tones de mercaderies a nivell global, i es realitza l'extracció de recursos naturals. Aquest sistema intermodal de comunicació pot ésser excloent. Així, en un gran nombre de casos, no integra a totes les poblacions i regions en les quals s'instaura per igual,

sinó que privilegia la producció de riquesa responent a interessos específics. Un exemple d'això: la gran majoria de les regions on es produeix i des d'on es transporta el petroli, el gas o l'electricitat en els països més empobrits, no tenen accés a aquests recursos. En canvi, les xarxes d'infraestructures transiten pels seus territoris implicant danys socioambientals i duent aquests recursos a centres de consum que poden trobar-se molt allunyats.

Ara bé, la construcció de carreteres, canals, preses hidroelèctriques, etc. no és cap novetat en si. On sí se situen particularitats que caracteritzen actualment la globalització és en quatre elements essencials:

- Els grans projectes d'infraestructures o megainfraestructures s'inscriuen en plans que segueixen la lògica d'integració territorial transnacional.
- Se situen principalment als països de la Perifèria del sistema econòmic capitalista (entenen, principalment, Amèrica Llatina, Àfrica, Àsia i els països de l'Europa de l'Est).
- Aquests plans d'integració de les infraestructures reben el suport econòmic i polític dels països del Centre (sigui directament, sigui via Institucions Financeres Internacionals) i, últimament, dels països de la Perifèria econòmicament emergents o BRICs (Brasil, Rússia, Índia i Xina).
- Aquests projectes es caracteritzen per ser presentats en una òptica de desenvolupament econòmic assimilat necessàriament a una major integració dels països de la Perifèria al procés de globalització.

Tot projecte d'infraestructura implica una transformació de l'espai en el que s'instal·la, intervenint en termes socials, econòmics i ecològics. Per això, requereix una sèrie d'estudis previs (usualment denominats Estudis d'Avaluació d'Impacte Ambiental) que són determinats d'acord amb les legislacions nacionals, i el

nivell d'exigència dels quals depèn, en principi, de la fragilitat sociocultural i ecològica. Per tant, les mega-infraestructures interfereixen tant en el medi ambient com en la vida dels pobladors locals. **La pregunta és si aquesta interferència és de caràcter positiu o negatiu per als pobladors.**

Dins el conglomerat de megainfraestructures projectades per IIRSA, hem escollit el "Complex del Riu Madera", que constituirà, si s'implementa, el projecte hidroenergètic més important de l'Amazònia. Consisteix en la construcció d'un complex hidroelèctric que permeti, a més, la navegabilitat i el transport de mercaderies mitjançant hidrovies en la zona fronterera entre l'Amazònia brasilera i boliviana. Del punt de vista financer, ha comptat, fins al gener de 2010, amb la participació directa d'una institució bancària d'un país del Centre: el Banco Santander Central Hispano. Avui, el paper del Santander se situa en ésser el

"Banc-Agent" que lidera encara les entitats bancàries que financen una de les preses.

Aquest informe té, per tant, l'objectiu d'avaluar com i en quina mesura aquest projecte d'infraestructures interfereix en les regions on s'implementa, i pot constituir un exemple d'**anticooperació**, definida com el conjunt de processos i mecanismes transnacionals generats pels països econòmicament més poderosos, que, en el marc de les relacions internacionals, interfereixen negativament en els països més empobrits. Esperem que sigui una contribució als esforços desplegats des de fa anys per la societat civil mobilitzada, en favor de que les autoritats i empreses espanyoles assumeixin la responsabilitat exterior que tenen les seves activitats (en aquest cas, mitjançant un agent privat, el Banco Santander), sobretot quan tenen el risc d'incidir negativament en les poblacions més empobrides i en els ecosistemes més vulnerables.

INICIATIVA PER A LA INTEGRACIÓ DE LES INFRAESTRUCTURES REGIONALS SUD-AMERICANES (IIRSA): REORDENANT TERRITORIS PER ALS CONSUMIDORS DEL NORD

La iniciativa per a la Integració de les Infraestructures Regionals de Sud-amèrica (IIRSA) sorgeix d'una proposta comuna del **Banc Interamericà de Desenvolupament (BID)** i de la **Corporació Andina de Foment (CAF)** i va ser presentada l'any 2000 durant la Reunió de Presidents d'Amèrica del Sud, a la ciutat de Brasília. Es presenta com una iniciativa multinacional, multi-sectorial i multidisciplinària que contempla mecanismes de coordinació entre els governs, les institucions financeres multilaterals i el sector privat.

El principal objectiu enunciat radica en la integració física dels països de Sud-amèrica, considerant la seva importància en termes de competitivitat i sostenibilitat. S'assumeix que les interconnexions físiques i energètiques són un mitjà per a una integració essencialment econòmica i comercial, amb un clar protagonisme de l'empresariat (Gudynas i Buonomo 2007, 105). No només es tracta de considerar la infraestructura en si (vial, portuària, aeroportuària, fluvial, etc.), sinó de concebre un procés logístic integral que inclogui la ruptura de les barreres duaneres, les telecomunicacions, els mercats de serveis de logística (assegurances, emmagatzematge i processament de permisos) i el desenvolupament local¹. De tal forma, IIRSA s'emmarca a l'"era del nou regionalisme", òptica desenvolupada i promoguda pel BID (2000) basant-se en les següents característiques: a) obertura als mercats mundials; b) promoció de la iniciativa privada;

c) replegament de l'Estat pel que fa a l'activitat econòmica directa. Per entendre la lògica des de la que es planteja la gestió d'aquesta integració per les infraestructures, cal assenyalar, així mateix, que per a la CAF, una indústria es troba en etapa "embrionària" quan requereix de la participació de l'Estat com a inversor i regulador, mentre que una indústria "madura" és aquella on s'han llevat les barreres i on intervé de manera fonamental la iniciativa privada (2000). El fet que aquesta lògica contrasti amb les darreres intervencions estatals a nivell global davant l'actual crisi financera o amb les pròpies polítiques de l'Estat brasiler, que des d'entitats públiques fomenta i finança activament IIRSA, no sembla provocar cap variació en l'avenç dels megaprojectes. Pel que fa a l'estructura que regeix IIRSA, en aquesta hi figuren:

- El Comitè de Direcció Executiva: integrat per representants dels governs
- El Comitè de Coordinació Tècnica: integrat per BID, CAF i FONPLATA²
- Grups Tècnics Executius (GTEs): integrats per experts i per un gerent designat per les tres institucions bancàries.

IIRSA ha identificat **10 Eixos o Corredors de Desenvolupament** a Sud-amèrica (vegeu Mapa 1), on es troben els principals megaprojectes, i que han estat definits oficialment a partir d'una "visió de negocis".

¹ "Pla d'Acció per a l'IIRSA" (www.iirsa.org)

² Fons financer per al Desenvolupament de la Conca del Plata

Mapa 1

IIRSA. “Eixos d’Integració i Desenvolupament”

Elaboració ODG a partir de: www.iirsa.org

Els criteris de selecció dels eixos han estat, d'acord amb els seus impulsors, els següents:

- Cobertura geogràfica de països i regions
- Fluxos comercials existents
- Fluxos comercials potencials
- Volum d'inversions recents, en execució i projectades a curt termini en les àrees d'influència dels Eixos
- Interès i grau de participació del sector privat
- Grau de sostenibilitat ambiental i social dels projectes

La dimensió material del procés de globalització capitalista passa per una valoració diferencial dels territoris, que s'articula amb el seu posicionament geogràfic per al transport de mercaderies i amb la presència de recursos naturals estratègics. En aquest sentit, des del punt de vista de la integració física dels territoris des de l'òptica del capital, la natura és vista o bé com un recurs per explotar, o bé com una barrera a desmantellar. Així, espais com la Serralada dels Andes o l'Amazònia són considerades com obstacles que s'han de vèncer per permetre una circulació fluïda de les mercaderies des dels centres de producció fins als mercats més oportuns. De tal forma, es visualitza Sud-amèrica com cinc “illes” que han de ser interconec-

tades: “la plataforma del Carib, la cornisa andina, la plataforma atlàntica, l'enclavament amazònic central i l'enclavament amazònic sud” (Zibechi 2006, 20-22; Barreda 2005b).

Aplicant aquesta lectura als Eixos d'IIRSA, constatem, en primer lloc, que aquests dibuixen de manera idònia les rutes més adequades per al transport de mercaderies, particularment entre l'oceà Atlàntic i l'oceà Pacífic. En aquest sentit, Barreda (2005a) ens recorda que avui dia, el gruix dels intercanvis comercials del món es troben entre els Estats Units i els països asiàtics (Japó, Xina, Índia, etc.). Al Pacífic habita la meitat de la població del planeta, la qual cosa representa mercats que prometen constituir ingressos econòmics importants per a economies del Centre com la dels Estats Units, i per a economies emergents a la Perifèria com la brasilera i l'argentina. Per això, **la construcció i el control de corredors o eixos per al transport cap al Pacífic cobren una importància estratègica**. Així, Olivo García (2008) subratlla el valor que cobren ports com Païta, El Callao, Ilo, Manta, Tumaco, Arica, Iquique, entre d'altres, els quals representen la possibilitat per als països de convertir-se en el node d'enllaç entre

A IIRSA es destaquen dos tipus de projectes: aquells que fan referència a l'ampliació d'una xarxa d'interconnexió ja existent i aquells destinats a la creació d'interconnexions inexistents o dèbils. Aquest últim és el cas de les regions andines i tropicals centrals d'Amèrica del Sud, afectant regions d'encara difícil accés i l'avançament de la frontera agrícola, petrolera, ramadera o minera. S'aspira a connectar aquestes àrees amb centres urbans i ports d'exportació (CLAES 2009, 1-2).

Sud-amèrica i la conca del Pacífic. L'Equador, Xile i el Perú competeixen per ser el lloc de pas de la producció brasilera i asiàtica.

Els Eixos coincideixen amb les àrees més importants en termes de recursos no renovables (minerals, gas, petroli), aigua i de biodiversitat (germoplasma, espècies, ecosistemes i els coneixements tradicionals associats). Per aquestes raons, podem afirmar que els Eixos o Corredors de "Desenvolupament" d'IIRSA parteixen d'una consideració pragmàtica i materialista de Sud-amèrica, entesa com un conglomerat de regions de trànsit de mercaderies i d'extracció de recursos, que resulten estratègics en l'actual procés de globalització. D'acord amb Zibechi, l'objectiu que IIRSA persegueix no és la integració continental, sinó més aviat la seva vinculació amb els mercats globals, representant una "integració exògena" en lloc de propiciar una integració "cap endins" (2006, 22).

Un aspecte central i relativament silenciàt a IIRSA és la voluntat d'"harmonitzar polítiques, plans i quadres normatius i institucionals dels Estats", objectiu que també apareixia en la derrotada proposta de l'Àrea del Lliure Comerç de les Amèriques (Tautz 2009). De fet, a la Iniciativa es distingeixen, a més dels Eixos o Corredors de desenvolupament, una sèrie de "**processos sectorials d'integració**". A més, grups de treball regionals desenvolupen estudis de diagnòstic³ sobre:

- Tecnologies de la Informació i les Comunicacions
- Sistemes Operatius de Transport Aeri
- Facilitació de Passos de Frontera

- Sistemes Operatius de Transport Marítim
- Integració Energètica
- Sistemes Operatius de Transport Multimodal
- Instruments de Finançament

Ara bé, tal i com veurem més en detall en el cas del "Complex del Madera", les megainfraestructures representen costos xifrats en milers de milions d'euros i que són pagats en la majoria dels casos pels països on es construeixen. En el marc d'IIRSA, han sigut determinats 514 projectes d'infraestructura de transport, energia i comunicacions, que es troben agrupats en 47 grups i que representaven una inversió estimada de 49.428 milions d'Euros. Entre els anomenats projectes, van ser prioritzats 31 (denominats "projectes-àncora") a l'interior de l'Agenda d'Implementació Consensuada 2005 – 2010, amb una inversió estimada de 7.298 milions d'Euros. Al desembre del 2008, s'estimava que la inversió mobilitzada cobria el 68% de la cartera de projectes, i que el 10% de la totalitat dels projectes havia sigut finalitzat, amb un cost de 5.376 milions d'euros⁴. Un dels rols assumits pels promotors de la iniciativa, CAF, BID i Fonplata, és precisament el de facilitar crèdits comercials als països sud-americans per a poder implementar projectes. Per tant, IIRSA representa també un increment del deute extern a Amèrica del Sud. D'acord amb IIRSA, al desembre del 2008, 247 dels 514 projectes havien estat finalitzats o estaven en fase d'execució amb una inversió de 27.323 milions d'Euros. 190 són finançats pels diferents tresors públics (**implicant el 46% de la inversió total**), 29 compten amb finançament públic-privat i 28 disposen de finançament únicament privat.

Convé destacar el paper creixent del **Banc Nacional de Desenvolupament Econòmic i Social** (BNDES) a IIRSA, el qual es perfila com una de les principals institucions financeres de la integració sud-americana, una veritable "agència de política externa" brasilera (Tautz 2009, 5). El Banc està totalment controlat pel Govern brasiler i funciona també com una agència d'assegurances de crèdit a l'exportació (ACE). Concretament a IIRSA, els objectius de BNDES se centren en el suport a exportacions de béns i serveis brasilers a la regió i a inversions directes del capital brasiler a l'exterior. De moment, la seva participació al finançament dels projectes suma 3.680 milions d'Euros (BNDES 2007)⁵.

³ Aquests estudis tenen com a propòsit la "convergència de les regulacions i normativitat rellevants, la competitivitat a la prestació de serveis i la promoció de la inversió privada a la infraestructura" (www.iirsa.org).

⁴ Prop del 60% de la inversió estimada a IIRSA es destina a projectes de l'àrea de transport, i prop del 40% a l'àrea d'energia (www.iirsa.org).

⁵ Un seguiment exhaustiu dels conflictes socials i ambientals dels megaprojectes d'IIRSA pot ésser consultat en els següents enllaços: <http://www.bicusa.org>; <http://www.biceca.org>

EL “COMPLEX DEL RIU MADERA”

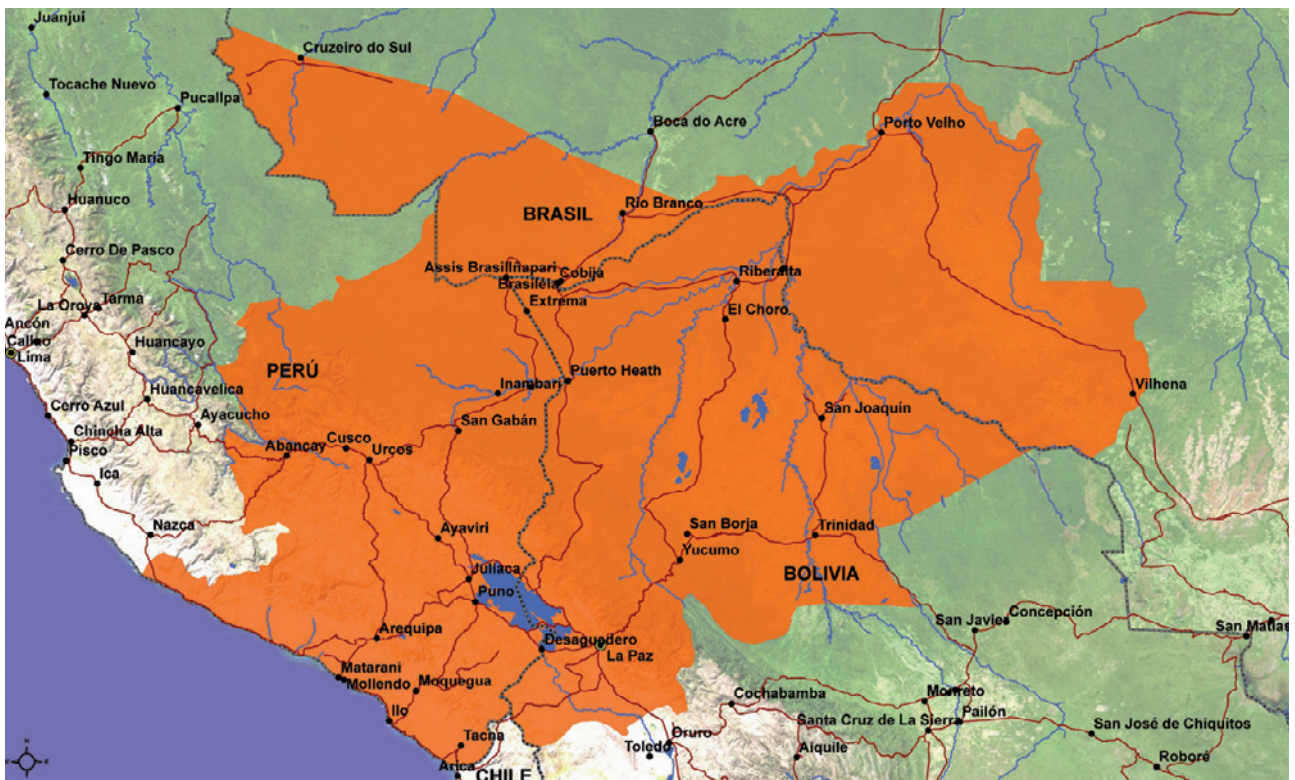
4.1. Relació amb IIRSA i construcció de les preses

L'Eix Perú-Brasil-Bolívia (Mapa 2) és un dels corredors transversals d'IIRSA. Abarca la regió sud del Perú, la

regió amazònica de Bolívia i els espais del nord-oest del Brasil. Té per objectiu la integració física d'aquesta regió amb els ports del Pacífic i amb els grans centres de consum dels tres països. Aquest Eix contempla tres Grups de projectes, un dels quals és el “Corredor Fluvial Madera-Madre de Dios-Beni”.

Mapa 2

Àrea d'impacte de l'Eix Perú-Brasil-Bolívia

Font: www.iirsa.org

El Grup comprèn:

- El **“Complex Hidroelèctric del Riu Madera”**: incloent les preses de Santo Antônio i de Jirau, així com una línia de transmissió entre les dues preses i la navegabilitat entre les ciutats de Porto Velho (Brasil), Guajara-Mirim (Brasil) i Guayaramerín (Bolívia)⁶
- Línies de Transmissió entre les preses i els polígons industrials de l'orient brasiler
- Una presa binacional sobre el riu Madera (Brasil-Bolívia) (actualment descartada)
- Una presa a la localitat de Cachuela Esperanza (Bolívia)
- La navegabilitat del riu Beni (Bolívia)
- La hidrovia Ichilo-Mamoré (Bolívia)
- Una hidrovia sobre el riu Madre de Dios i un port fluvial (Perú)

La identificació del riu Madera, com una possible font de generació d'energia hidroelèctrica es va realitzar al 1971,

des del Ministeri brasiler de Mines i Energia. Així mateix, al 1985, l'Empresa Nacional d'Electricitat de Bolívia va realitzar un estudi de disseny per a la construcció d'una central hidroelèctrica a Cachuela Esperanza, sobre el riu Beni, amb un potencial de 35 Megawatts (MW), i destinada a l'abastiment de les localitats bolivianes de Riberalta i Guayaramerín. Amb l'objectiu de respondre a la creixent demanda energètica del Brasil (estimada en 124.000 MW per al 2012), al 2001 i 2002 van ser realitzats Estudis d'Inventari Hidroelèctric a càrrec de les empreses Furnas Centrais Eléctricas S.A. i CNO-Constructora Norberto Odebrecht S.A. Els estudis van avaluar la construcció de les preses de Jirau i Santo Antônio, sobre el tram del riu situat entre les localitats d'Abuná i Porto Velho. Així mateix, es va proposar una tercera hidroelèctrica (Ribeirão) aprofitant un desnivell de 20 metres en el tram binacional entre Abuná i Guayaramerín, i es va contemplar una quarta presa a la localitat boliviana de Cachuela Esperanza, sobre el riu Beni (Molina, Ledezma i Vauchel 2009, 98).

Mapa 3

Localització de les preses hidroelèctriques del “Complex del Riu Madera” al Brasil i Bolívia

Elaboració ODG a partir de: Molina, Ledezma i Vauchel (2009, 98)

⁶ La navegabilitat i conseqüent establiment d'una hidrovia es vincula en aquest cas amb les preses hidroelèctriques en ésser previst un sistema de rescloses per a la navegació (BIC 2009).

Tant les hidroelèctriques de Santo Antônio com de Jirau formen part des del 2007 d'un gran nombre de megainfraestructures contemplades en el Programa d'Acceleració del Creixement (PAC) del Brasil. Al desembre d'aquest any, el projecte de **Santo Antônio** va ser adjudicat al Consorci MESA - Madeira Energia S.A. (conegut també pel nom de la seva subsidiària SAESA - Santo Antônio Energia S.A.). Les empreses constructores i subministradores de maquinària que intervenen de moment en Santo Antônio són: Odebrecht, Andrade Gutiérrez, Alstom Hydro Energia Brasil, Bardella S.A. Indústrias Mecânicas, Areva Transmissão e Distribuição de Energia, Siemens Ltda., Va Tech Hydro Brasil Ltda., y Voith Siemens Hydro Power Generation Ltda⁷. El Setè Informe 2009 (gener-abril) del PAC assenyalava que Santo Antônio té per objectiu una generació de 3.150 MW⁸. Està previst que la presa entri en operació l'any 2012, i arribaria a plena capacitat en un màxim de 36 mesos després d'haver estat inaugurada (BIC 2010a). En el moment

d'operació a plena potència, la presa produiria més de 19,5 milions de Megawatts/hora (MW/h) per any d'energia elèctrica, equivalents a prop de 4.3% de la producció brasilera l'any 2007.

Odebrecht i BNDES es veuen implicats actualment en un cas de deute il·legítim, sorgit arrel de l'Informe de la Comissió Equatoriana d'Auditoria del Deute a l'Equador. Entre les mesures de seguiment dels resultats de l'Informe implementades pel President Correa al novembre del 2008, figura la instrucció de l'inici d'un procés arbitral contra BNDES arrel dels crèdits atorgats a Odebrecht per a la construcció d'una presa a l'Equador el funcionament del qual va ser suspès després de menys d'un any d'operacions per greus errors estructurals (Keene 2008).

Vistes de les obres de construcció de la hidroelèctrica Santo Antônio (Font: BIC 2010a)

⁷ Aquest joint venture conformat per Voith i Siemens participa a la construcció de la presa de les Tres Goles a Xina, el projecte hidroelèctric més gran del planeta. Aquesta presa no només té el recorde de desplaçaments (1,2 milions de persones), sinó també d'inundacions (13 ciutats, 140 localitats i 1,350 comunitats). Existeix un gran nombre de denúncies al respecte en termes de corrupció, problemes tecnològics, violacions dels Drets Humans i dificultats al reassentament de les persones desplaçades (Vegeu: <http://internationalrivers.org/node/356>).

⁸ BNDES-Notícies, 18 de desembre del 2008 (http://inter.bndes.gov.br/espanol/noticias/not232_08.asp)

Pel que fa a **Jirau**, que tindria una **generació de 3.450 MW**, el projecte va ser adjudicat al maig de 2008 al consorci Energia Sustentable de Brasil (ESBR), liderat per la transnacional francesa GDF-Suez (Suez Energy South America Participações Ltda.) (50.1%), conjuntament amb Eletrosul Centrais Elétricas S/A

(20%), companyia Hidro Elétrica do São Francisco - Chesf (20%), i Camargo Corrêa Investimentos em Infra-Estrutura S/A (9,9%). Està essent construïda a 130 quilòmetres de la ciutat de Porto Velho, en un àrea de densa vegetació denominada "Isla del Padre" (BIC 2010b). Arribaria a la seva capacitat màxima el 2016 .

Vistes de les obres de construcció de la hidroelèctrica Jirau. Inici del formigonat al desembre de 2009 (Font: BIC 2010b)

Cal destacar que la hidroelèctrica binacional (**Ribeirão**) es troba en un estat molt menys avançat. A l'abril del 2004, Odebrecht va sol·licitar a la Superintendència d'Electricitat de Bolívia dues llicències provisionals per realitzar estudis de viabilitat per a la implementació d'aquesta presa i la de **Cachuela Esperanza**. La sol·licitud va ser rebutjada per la Superintendència en base a les objeccions socials i ambientals emeses des de diferents institucions bolivianes. Odebrecht va interposar llavors un recurs jeràrquic que tampoc va ser acceptat amb el que ha esgotat la via administrativa i podria presentar un recurs judicial (BIC 2009)⁹.

Per la seva banda, al 2008, el govern bolivià, mitjançant l'Empresa Nacional d'Electricitat (Ende), va encarregar, per una suma de 8.2 milions de dòlars a l'empresa canadenc Tecsult – Aecom, la realització

d'un estudi de viabilitat i disseny final del projecte hidroelèctric Cachuela Esperanza. Al novembre de 2009, Tecsult va presentar públicament els resultats del seu estudi, referint-se a una central hidroelèctrica de 990 MW de potència instal·lada, que utilitzarà un cabal mig de 8.900 m³/s del Riu Beni. S'estima que el projecte requerirà una inversió de 2.000 milions de dòlars, sense incloure els costos ambientals ni les línies de transmissió, ja que l'Estudi d'Avaluació d'Impacte Ambiental encara no ha estat conclòs. La demanda màxima del Sistema Interconnectat Nacional (SIN) és de 1.000 MW a nivell nacional, i el consum de les tres ciutats del Nord-Amazònic (Guayaramerín, Riberalta i Cobija), no supera els 20 MW. D'acord amb Tecsult, el projecte seria per tant rendible a condició que més del 95% de l'energia generada fos exportada a Brasil (J. Molina 2010).

⁹ D'acord amb Molina, Ledezma i Vauchel (2009: 100), en realitat, la construcció de la presa binacional no és compatible amb la de Cachuela Esperanza, en generar una inundació que submergiria aquesta localitat.

4.1.1. Relació amb la producció d'agrocombustibles

Un altre element a destacar pel que fa a la intenció d'implementar les preses del riu Madera és el de l'exportació d'**agrocombustibles**. Els considerables impactes socials i ambientals negatius generats per la producció a gran escala de matèria primera destinada al biodièsel i el bioetanol, han estat assenyalats i desenvolupats en múltiples investigacions i publicacions (GRAIN 2007, Holt-Giménez 2007, Vargas 2009). No obstant, se sol obviar un fet innegable: el biodièsel i el bioetanol no acostumen a tele-transportar-se dels camps als tancs de benzina. I aquí apareix un altre aspecte molt poc "bio" en l'auge dels agrocombustibles: la creixent necessitat d'integració d'infraestructures relacionades amb el seu transport i exportació. El Banc Interamericà de Desenvolupament (BID) que, com es va assenyalar anteriorment, es troba entre els dissenyadors d'IIRSA, promou els agrocombustibles de diverses maneres.

És important assegurar un fluït buidatge de les mercaderies de matèries primeres d'exportació cap als ports, no únicament atlàntics, sinó també del Pacífic, de cara als mercats asiàtics. Així, el BID recomana a Brasil gastar en infraestructures 1.000 milions de dòlars per any durant 15 anys. Aspira, d'aquesta manera, a accelerar projectes de l'IIRSA, com per exemple la Hidrovia Paraguai-Paraná-Plata, el projecte de navegabilitat del riu Meta, i el propi "Complex del Riu Madera". En

efecte, tal i com s'il·lustra en el següent mapa de les rutes d'exportació de la soja brasilera cap als mercats europeus i asiàtics, això implica la construcció de la carretera BR 163 (número 1 al Mapa 4) en àrees protegides i territoris indígenes brasilers, i que connecta els monocultius del Mato Grosso amb el port de Santarém. Una ruta alternativa pel transport dels grans és precisament el desenvolupament de la navegabilitat del riu Madera (número 2 al mapa), que constitueix una via alternativa cap a Santarém (Greenpeace 2006).

El president del BID, Luis Alberto Moreno, co-dirigeix un grup del sector privat, la Comissió Interamericana de l'Etanol, conjuntament amb Jeb Bush (ex- governador de l'Estat de Florida) i l'ex primer ministre japonès Junichiro Kozumi. Així, el BID dona suport a l'expansió de cultius de palma a Colòmbia i de canya de sucre i soja a l'Amazònia brasilera. De fet, el Director Executiu del BID va aprovar el primer finançament al sector privat per a un projecte d'agrocombustibles en aquest país per un total de 120 milions de dòlars, concretament per a Usina Moema Açucar e Alcohol Ltda. (São Paulo). Aquesta operació forma part d'una iniciativa del banc per a la promoció de l'estructuració de finançament de deute prioritària per a cinc projectes de bioetanol que tindran un cost de 991 milions de dòlars (BID 2007).

Mapa 4
Megaprojectes i transport de la soja brasilera cap als mercats asiàtics i europeus

Elaboració ODG a partir de: Greenpeace (2006)

4.2. Beneficis per a les poblacions locals?

Ja que en el si del “Complex del Riu Madera”, les preses que estan essent implementades en l'actualitat són Santo Antônio i Jirau, considerarem aquí els impactes que poden tenir per a les poblacions locals. Entre ells, destacarem essencialment les incidències en territori bolivià, perquè es tracta d'una problemàtica que s'agreuja en no ésser reconeguda pel govern del Brasil i que, per això, no ha estat considerada en els estudis d'impacte ambiental.

És important subratllar en primer lloc el context conflictiu i les diferents irregularitats que s'han fet patents a l'hora d'implementar el “Complex del Riu Madera”. Així per exemple, P. Molina ens recorda el caràcter polític i mancat de tot suport tècnic que va tenir l'atorgament de la llicència ambiental per part del govern brasiler mitjançant l'Institut Brasiler del Medi Ambient i Recursos Naturals (IBAMA) pel que fa a les preses de Jirau i Santo Antônio¹⁰. En efecte, l'Estudi de Viabilitat i el d'Impacte Ambiental encarregats per Furnas i Odebrecht, així com la consultoria del Banc Mundial a càrrec de Sultam Alama i estudis independents del Ministeri Públic de Rondônia, van fer aflorar incoherències i contradiccions (2009a, 6). D'altra banda, la resolució prèvia de l'IBAMA, així com un informe elaborat en el març del 2007 per especialistes de l'Institut, destaquen que no es podia garantir la viabilitat ambiental d'ambdós projectes. Els especialistes recomanaven denegar la llicència Prèvia i apel·laven al “Principi de Precaució” (Switkes 2008, 35). Malgrat tot, la pressió es va incrementar, particularment des de la Presidència i des del Ministeri de Mines i Energia, sobre el Ministeri de Medi Ambient del Brasil, tenint com a conseqüència l'acomiadament del Director de Llicències i el desmembrament de l'IBAMA en dos òrgans (un dedicat a l'administració d'àrees protegides i un altre responsable de les llicències ambientals). Finalment, al juliol de 2007, l'IBAMA va atorgar la llicència Prèvia per ambdues preses (García, Maeso, Reyero i Vargas 2009)¹¹.

Convé destacar que arran de l'àmplia mobilització de la societat civil i d'organitzacions camperoles, indígenes i ambientalistes a Bolívia i Brasil, el Govern bolivià va expressar entre el 2007 i el 2008 la seva preocupació al Govern del Brasil pels impactes socials i ambientals potencialment generats per les preses de Jirau i Santo Antônio, incloent la inundació del seu territori i el conseqüent desplaçament de poblacions locals. No obstant això, Bolívia es veu subjecta a una doble tensió que dificulta l'adopció d'una posició més contundent de cara a aturar aquests megaprojectes. En primer lloc, existeix un debat intern, entre diferents tendències. Per una banda, la tendència desenvolupista postula que la millora de les condicions de vida de la població passa per la construcció d'infraestructures i la presa de control i conseqüent explotació dels recursos naturals. Encara que aquesta tendència pot reconèixer els impactes ambientals o sobre territoris dels Pobles Indígenes, sembla considerar-los com a “inevitables”. Aquí, es destaca també l'interès en la construcció de la presa de Cachuela Esperanza, que permetria generar recursos mitjançant la venda d'electricitat al país veí. Per altra banda, una altra tendència aspira a preservar el medi ambient i els recursos naturals buscant un model de desenvolupament local i d'integració territorial alternatiu. La segona tensió se situa en la complexitat de les relacions asimètriques entre la potència brasilera i Bolívia. En aquesta complexitat s'inclou la voluntat del país andí de preservar una “bona” relació que és considerada, des de certs sectors del govern, com a necessària amb el Brasil, des del punt de vista econòmic i polític. A continuació, basant-nos en investigacions dutes a terme tant des de Bolívia com des del Brasil, detallem fins a quin punt aquests projectes interfereixen negativament a la vida dels pobladors locals i representen un seriós perill per al medi ambient a la zona considerada (García, Maeso, Reyero i Vargas 2009).

¹⁰ En travessar el riu Madera varies entitats federatives brasileres, i degut als importants impactes potencials que comprèn tot megaprojecte hidroelèctric, correspon a l'IBAMA (l'òrgan federal) la responsabilitat del permís o llicència. El procés comprèn varies etapes. En primer lloc, s'ha d'obtenir una llicència prèvia (LP), que aprova la viabilitat ambiental del projecte i autoritza la seva concepció tecnològica. Després ve la llicència d'operació (LO), que està condicionada a la verificació de que tots els detalls i exigències tècniques observades a la LP i la LI siguin complertes. Des de l'inici, van haver conflictes sobre l'àrea que hauria de ser considerada als estudis ambientals. Les empreses (Furnas i Odebrecht) pugnaven perquè es consideressin únicament les preses, mentre que l'IBAMA, des d'un començament, avaluava la necessitat d'incloure la hidrovia i les pròpies rescloses. Curiosament, les pròpies empreses defensaven l'interès del projecte en termes d'incrementar la navegabilitat (mitjançant la hidrovia) a la zona (Switkes i Bonilha 2008, 30). Les empreses no només van aconseguir, amb la pressió exercida mitjançant diferents òrgans del govern, que es consideressin únicament els impactes directes de les preses, sinó que també es realitzessin per separat els estudis sobre la construcció de les preses i sobre la línia de transmissió. Switkes observa que es tracta d'un error considerable perquè es tracta d'una línia de com a mínim 2.500 Km d'extensió (entre Rondônia i São Paulo, un dels principals llocs de recepció de l'electricitat generada) (2008, 33).

¹¹ La tensió entre la tendència “desenvolupista” i empresarial molt present en el govern del President Lula, per una banda, i la voluntat de preservació del medi ambient, per l'altra, va conduir de fet a la renúncia al maig del 2008 de la Ministra de Medi Ambient, Marina Silva.

4.2.1. Impactes en el règim hidràulic

Tal i com assenyala el BIC, atès que la topografia de la regió amazònica és relativament uniforme, les preses al riu Madera taponarien els rius de tota la Conca del Madera. Això afectaria directament als rius Abuná, Madre de Dios, Beni, Mamoré i Guaporé, convertint la regió afectada a Bolívia en un extens aiguamoll (2009)¹². La investigació de Molina, Ledezma i Vauchel avalua en aquest sentit que els nivells d'aigua del riu Madera, així com la profunditat de flux tindran un increment considerable als voltants de Jirau i de Santo Antônio¹³. Sense considerar l'efecte de rabeig, l'àrea d'inundació de Santo Antônio seria de 258 km² i la de Jirau, de 271 km² (J. Molina 2010). En raó de l'efecte de rabeig hidràulic provocat per Jirau, la sobre-elevació del nivell de l'aigua en el tram binacional serà considerable i tindrà conseqüències directes sobre la **pèrdua de l'energia potencial del tram binacional**. Referent a això, els investigadors observen que la pèrdua d'energia potencial al tram binacional seria de prop de 250 MW de mitjana. Aquesta pèrdua, òbviament, té repercussions no només sobre el Brasil, sinó també sobre Bolívia (Molina, Ledezma i Vauchel 2009, 159-160).

Un element central a considerar en aquest aspecte se situa també en els efectes de sedimentació i en la inundació conseqüent. Tal com ho assenyalen Molina, Ledezma i Vauchel (2009, 97 i 159), el Riu

Madera transporta 500 milions de tones de sediments per any, és a dir, prop de la meitat dels sediments de tota la Conca Amazònica. La seva investigació contrasta amb els estudis i avaluacions de Furnas i Odebrecht, mostrant resultats molt més preocupants. Així, en el cas de Jirau, observen que la presa afavorirà un procés de sedimentació que serà relativament lent, però que no s'aturaria al cap de 20 anys, sinó que continuaria més enllà de 80 anys. Això tindria per conseqüència una sobre-elevació del nivell de l'aigua, addicional a la inundació, i que seria particularment important en el tram binacional (fins a 4 metres de mitjana). Aquest element implicaria també que la pèrdua d'energia potencial en aquest tram superés els 400 MW. A més, incrementaria de manera substancial els riscos d'inundació durant les crescudes del riu (2009, 159 - 161).

Pel que fa a la presa de **Cachuela Esperanza**, d'acord amb l'estudi de TecSult, tindria una caiguda bruta mitjana de 10,8 m per a generar 5,5 TWh d'energia mitjana anual. El projecte no aprofita la caiguda natural de la cachuela, per a no afectar a la població de Cachuela Esperanza. Per això, la caiguda necessària per a la presa s'obtindria aprofitant el pendent natural del Riu Beni, que és molt baix. De manera que el tram riu amunt afectat per la presa així com l'àrea d'inundació seran considerables. Aquesta última seria de 690 km², sense considerar l'efecte de rabeig, és a dir, **una superfície deu vegades major per unitat de potència** en comparació a les preses de Jirau i de Santo Antônio (J. Molina 2010).

El riu Madera, localitat de Villa Bella, Bolívia, maig 2008 (Foto: ODG)

¹²La Conca hidrogràfica del riu Madera desaigua el 95% de les aigües de Bolívia.

¹³L'augment de profunditat seria particularment important (entre 12 i 25 metres) en el cas de Santo Antônio (Molina, Ledezma i Vauchel 2009, 159).

4.2.2. Pèrdua de fauna aquàtica i contaminació de l'aigua

La construcció de les preses a Jirau i Santo Antônio provocaran forts impactes en la ictiofauna, en no permetre el trànsit i migració dels peixos i afectar la pròpia cadena de reproducció. Villegas ens recorda que, d'acord amb estudis realitzats per Furnas, això podria posar en seriós perill el 70% de les espècies (2007, 112). De la mateixa manera, Mendes dos Santos observa que l'Estudi d'Impacte Ambiental registra 459 espècies de peixos potencialment impactades per les preses (2008, 115). Aquestes tindran també una interferència a la pròpia estabilitat del sistema, causant fins i tot alteracions mitjançant la modificació dels nivells, temperatura i qualitat de l'aigua. Ja que el riu Madera té un paper particular en la reproducció dels peixos i funciona com a connexió bàsica entre els estuaris del riu Amazones i les faldes dels Andes, els impactes s'estenen a nivell regional (García, Maeso, Rejero i Vargas 2009)¹⁴.

Resulta important observar que ja es fan visibles els danys sobre la ictiofauna arran de la primera etapa de la construcció de Santo Antônio al setembre del 2008. Així, tones de peixos han anat quedant atrapats en els dics anomenats "ensecadeiras". Aquests dics reprenen

les aigües del riu al tros on seran instal·lades les turbines. D'un total de 70 tones de peixos atrapats en aquesta primera etapa, 59 tones van ser retornades al Madera, 5 van ser congelades per al seu ús alimentari i 6 van haver de considerar-se perdudes (Salomón 2008). El consorci va atribuir la mort dels peixos a la gran quantitat de material en suspensió en el fons del riu i a una brusca variació de temperatura durant la setmana precedent, classificada com a "factor no controlable".

D'acord amb les empreses que impulsen el projecte, la construcció de passos particulars per als peixos dins de les preses garantirien el seu lliure trànsit. Malgrat tot, aquest mètode no ha provat la seva eficàcia en altres megapreses, i no podria ser utilitzat per la totalitat de les espècies presents a l'àrea.

Un altre element que resulta preocupant és la contaminació per mercuri. En efecte, després d'anys de mineria aurífera, el llit del riu té dipòsits de mercuri que estan sent remoguts per les obres a Santo Antônio a l'actualitat¹⁵. Això obre les portes a una contaminació que no posa només en perill la biodiversitat sinó també la salut dels habitants del lloc.

4.2.3. Impactes econòmics i socials

La presència de "factors no controlables" d'aquest tipus resulta particularment preocupant quan es relaciona amb les principals fonts de supervivència de poblacions empobrides. En efecte, l'economia local es troba estretament lligada a la pesca. D'acord amb la investigadora Erin Barnes, els perjudicis econòmics causats per Jirau i Santo Antônio en el tram entre les urbs brasileres de Porto Velho i de Guajará-Mirim serien diferenciats però considerables¹⁶. Si els pescadors d'ambdues ciutats tenen una renda major i millors condicions per a la pesca comercial, així com la venda als mercats urbans, el cas de les comunitats camperoles i indígenes i les petites localitats riberenques és diferent. En aquestes, es pesca més aviat per alimentar directament a les famílies. En tot cas, la renda anual per als primers seria de 24 milions d'Euros, i el valor

actual dels recursos pesquers a la regió es troba entre els 614 i 940 milions d'Euros. Pel que fa als pescadors bolivians, serien els primers afectats en trobar-se a l'àrea situada abans de les preses, perdent l'accés als peixos migratoris. Respecte d'això, cal destacar que entre les conclusions del Simposi Internacional "Avaluació d'Impactes Ambientals de les grans hidroelèctriques en regions tropicals: El cas del Riu Madera" (La Paz, 19 i 20 de maig de 2009), organitzat pel fons Mundial per a la Naturalesa (WWF) i l'Institut de Recherche pour le Développement (IRD), es va concloure que les preses de Santo Antônio i Jirau afectarien a prop de 16.000 famílies bolivianes que viuen de la pesca artesanal (Ribera 2010, 18). En els afluents bolivians del riu Madera, el valor de la pesca es aproximadament de 89 milions d'Euros. Per tant, no només es tractaria d'una important pèrdua econòmica, sinó també d'una amenaça real per a la font d'alimentació d'aquestes poblacions.

¹⁴ Es donaria així mateix un proliferació d'espècies predadores com la piranya, la qual té un escàs valor per a la pesca, a més de representar un perill per a les poblacions riberenques. Un factor addicional a l'extinció dels peixos és la reducció de la velocitat de les aigües, que implica una falta d'oxigenació i l'augment de la temperatura (BIC 2009).

¹⁵ Aquesta realitat està sent reportada per la premsa brasilera. Vegeu per exemple: "Usinas do Madeira levam caos e riqueza a RO" a la Folha de São Paulo, 8 de març del 2009.

¹⁶ Inclou el tram binacional donat que la ciutat brasilera de Guajará-Mirim es troba exactament enfront de la localitat boliviana de Guayaramerín.

Inundació de comunitat propera a Guayaramerín, provocada pel fenomen de La Niña, Bolívia, maig del 2008 (Foto: ODG)

La “Sol·licitud urgent de mesures cautelars a favor de les comunitats indígenes i camperoles riberenques del riu Madera-Bolívia” presentada al desembre del 2007 davant la Comissió Interamericana de Drets Humans per diferents organitzacions socials bolivianes, especifica detalladament els impactes econòmics i socials que implica el “Complex del Riu Madera” (P. Molina 2009b, 32). És important recordar que les comunitats bolivianes riberenques del Madera ja estan essent afectades pel Canvi Climàtic, particularment pel que fa a les múltiples inundacions dels seus territoris. Per això, els inquieta l’increment d’inundacions que patiran les seves terres de cultiu en el cas que el Complex Hidroelèctric sigui implementat. Entre els mesos de maig i de novembre, quan el nivell del riu baixa, els pobladors es dediquen a cultius de supervivència. No obstant això, amb la construcció de les preses, la inundació seria permanent, per la qual cosa perdrien aquesta possibilitat d’assegurar la seva sobirania alimentària. Això afectarà també els pasturatges, posant en risc terres de pastura. Les terres de pastura són especialment sensibles per la seva poca infiltració causada per la manca d’una cobertura vegetal que airegi la terra. A més són terres extremadament

compactades per suportar els caps de bestiar. Això fa que l’aigua no filtri mai i s’estanqui o corri provocant forta erosió i pèrdua de la capa fèrtil superficial (García, Maeso, Reyero i Vargas 2009).

Una altra activitat econòmica que es trobarà afectada per la inundació és la producció de castanya a Bolívia, que actualment és destinada a l’exportació cap a mercats europeus i brasilers. Aquests arbres necessiten condicions específiques d’humitat a la terra¹⁷. Si bé l’activitat castanyera constitueix una font d’explotació laboral en totes les seves fases de producció, de moment representa una font de treball real per a gran part de la població boliviana que habita a la regió. La collida i trencament de castanya són activitats que els pobladors realitzen, en el curs de l’any, complementàries a les seves tasques agrícoles. Per aquesta raó, la desaparició dels arbres és una altra amenaça real per a les seves fonts de proveïment. L’augment de la humitat dels sòls provocarà l’atròfia de les arrels de diverses espècies, entre elles de l’arbre de la castanya, eliminant milers d’exemplars i expulsant la seva frontera cap a l’interior i allunyant-los de les poblacions recol·lectores.

¹⁷ Bolívia és avui el primer productor de castanya en exportar el 70% de la producció mundial, mentre que el Perú exporta el 20% i el Brasil el 10% (BIC 2009).

Treballadores trencadores de castanya a Riberalta, Bolívia, maig de 2008 (Foto: ODG)

És important ressaltar també que la inundació tindrà lloc a selves verges de la Conca Amazònica, interferint de manera significativa en la biodiversitat vegetal i animal que quedaria coberta per les aigües. Així, no només espècies vegetals de reconegut valor medicinal s'extingiran, sinó que també, en podrir-se sota les aigües estancades de les preses, constitueixen una amenaça real per l'emissió de metà, un dels tres majors gasos d'efecte hivernacle del planeta.

Entre els costos socials, també se situa la propagació de malalties infeccioses que ja afecten a la regió, tals com la malària, el dengue, la febre groga, la filariosis, la esquistosomiasi, la leishmaniosi i d'altres. Aquestes es veurien incrementades en implicar les preses un estancament d'aigües considerable. A l'actualitat (sense preses), en ésser l'àrea amazònica una de les més marginades de Bolívia, no es disposa dels recursos sanitaris necessaris per respondre a aquestes malalties. Així, els departaments de Pando i Beni no només registren els tipus de malària més perillosos, sinó també concentren els índexs més alts d'afectats per aquesta malaltia (Villegas 2007; Cabezas i Flores 2007). Curiosament, l'Estudi d'Impacte Ambiental de Jirau i Santo Antônio identifica únicament com àrea d'influència en termes sanitaris, el municipi de Porto Velho (Brasil), obviant la possibilitat d'extensió d'aquestes malalties cap a les parts més altes del riu Madera, en territori bolivià. La investigació realitzada recentment referent a això per Matías conclou clarament que les alteracions del medi ambient produïdes per la

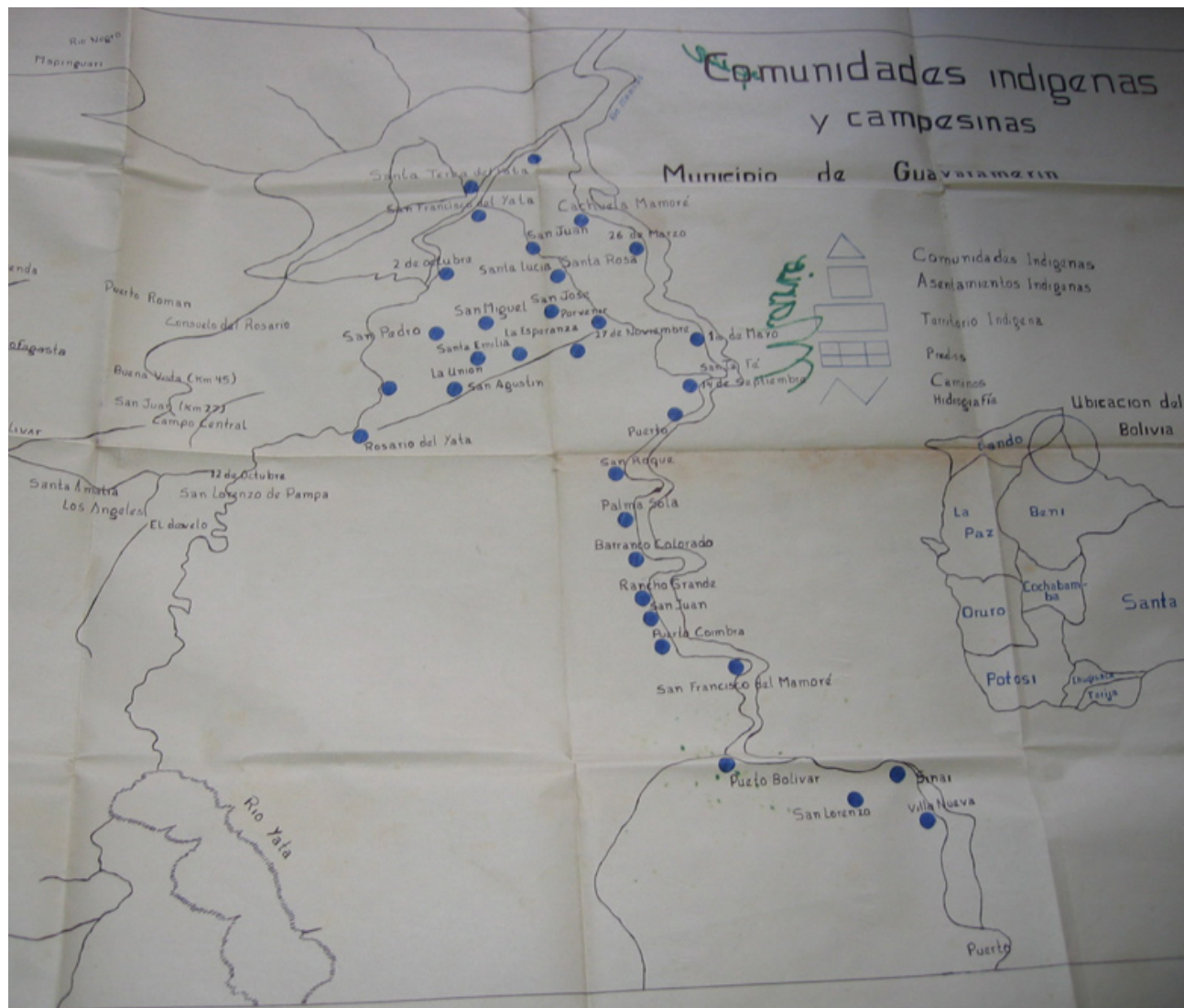
construcció de les preses seran un detonant que afectarà tota la regió, afavorint la dispersió dels agents patògens. També, ressalta els escassos recursos d'infraestructura i el difícil accés que caracteritzen les comunitats camperoles i indígenes afectades. En aquest sentit és important considerar que l'empitjorament de les seves condicions de vida implica un augment dels nivells de pobresa i un major grau de vulnerabilitat davant les malalties. Matías constata també que el cost social conseqüent és molt més elevat que el benefici econòmic ofert per la construcció de les preses (2009, 90-91).

En relació amb els impactes assenyalats, la construcció de les preses implicarà una expulsió de les poblacions locals i la conseqüent migració cap a zones urbanes. Aquesta realitat ja ha començat a afectar les localitats que es troben a l'àrea de Jirau i de Santo Antônio, i a Porto Velho en particular, on es comença a parlar d'una situació de possible col·lapse demogràfic¹⁸. Aquest fenomen resulta concomitant als grans projectes d'infraestructura i, ja que s'opera sobre poblacions empobrides i marginades, no sol ser considerat en l'anàlisi dels costos reals d'aquestes infraestructures. Es donarà, en aquest cas, un buidatge del camp que augmentarà la presència de població vulnerable que és explotada com a mà d'obra no qualificada a diferents sectors. Concretament, l'àrea de construcció atraurà mà d'obra barata, amb els problemes socials associats a la presència d'un gran nombre de treballadors en una zona aïllada (increment de la prostitució, activitats il·legals com la caça, la pesca, l'extracció de minerals i de fusta) (BIC 2009).

¹⁸ Vegeu per exemple: "Usinas do Madeira levam caos e riqueza a RO" a la Folha de São Paulo, 8 de març del 2009. Un altre indicador de l'increment de població considerable que s'ha observat a l'àrea de construcció de les preses se situa en un augment del 63% entre 2008 i 2009 del nombre de casos de malària en les proximitats de Porto Velho. D'acord amb Rute Bessa, directora del Departament de Vigilància Epidemiològica i Ambiental de Porto Velho, aquesta extensió de la malaltia es vincula a l'augment de la població del districte de Jaci-Paraná, on la població s'ha quasi triplicat des de l'inici de les obres de la presa de Jirau (Craide 2009).

Mapa 5

Comunitats indígenes i camperoles del Municipi de Guayaramerín (Bolívia) potencialment afectades pel “Complex del Riu Madera”

Font: Central Única de Treballadors i Camperols de Guayaramerín (Foto: ODG)

Un altre element essencial i particularment preocupant és l'afectació als Drets dels Pobles Indígenes. El propi Estudi d'Impacte Ambiental de Furnas i Odebrecht confirma que 1.089 persones indígenes pertanyents a 7 Pobles es veuran afectades per la part brasilera (MAB 2008b). El Relator Nacional de Drets Humans sobre Medi Ambient de la Plataforma Brasileira pels Drets Humans, Econòmics, Socials, Culturals i Mediambientals, fins i tot va recomanar al govern que revocés la llicència de construcció inicial, ja que l'anàlisi es va centrar únicament en l'aspecte de la terra però no va investigar més impactes a aquell nivell. A Bolívia, la població del nord amazònic, els territoris de la qual seran afectats per

les preses, és indígena i camperola. Allí habiten integrants dels Pobles Tacana, Araona, Toromona, Esse Eija, Cavineño, Machineri i Yaminahua. Basen la seva subsistència en l'agricultura, la pesca i la recol·lecció, i els seus territoris han estat formalment reconeguts com Terres Comunitàries d'Origen (TCO). A més, cal assenyalar la presència del **Poble no contactat** Pacahuara, a la fronteres del departament de Pando amb el Brasil. Es tracta, evidentment, d'una població particularment vulnerable i la seva zona d'ocupació se situa entre el Ríu Negro i l'Abuná, els quals seran afectats per les variacions del nivell de l'aigua i les inundacions causades per les preses (García, Maeso, Reyero i Vargas 2009)¹⁹.

¹⁹ Aquest Poble es veurà empès de manera permanent a cercar aliment i espai a d'altres llocs, tals com els assentaments dels colons o els territoris d'altres Pobles Indígenes, amb els conseqüents conflictes i enfrontaments previsibles que podrien causar l'extermi dels Pacahuaras (P. Molina 2009, 40).

La població amazònica, diversa i plural, conserva aspectes comuns com el de l'accés a l'alimentació d'una manera agro-extractivista i sostenible. La combinació entre una agricultura de subsistència i un maneig del mitjà per a l'aport nutrional res-tant (recol·lecció, pesca i caça) és essencial per a l'existència d'aquests Pobles i constitueix també un element clau en la pròpia conservació de la Amazònia. En la regió nord-amazònica de Bolívia, les comunitats s'organitzen entorn de la producció agroeco-

lògica i la recol·lecció de diversos productes locals. S'activen organitzacions que tenen plans elaborats de comercialització local que els estan permetent projectar majors ingressos econòmics i pensar en projectes territorials comuns que excloguin una explotació irracional i insostenible de l'Amazònia. Aquesta situació està a punt de canviar, ja que ni l'aigua, ni la terra o les poblacions podran complementar-se en el moment que s'engeguin les turbines d'aquest gran complex hidroelèctric.

Membres del Poble Indígena Esse Ejja, Riberalta, Bolívia, maig 2008 (Foto: ODG)

4.3. Com es finança el “Complex del Riu Madera”?

4.3.1. Un Estat que assumeix riscos per la iniciativa privada

El Banc de Desenvolupament Econòmic i Social del Brasil (BNDES), en coherència amb el seu paper creixent dins d'IIRSA, és el principal organisme finançador del “Complex del Riu Madera”, amb una contribució del 65% del cost total de la presa de Santo Antônio, i d'un 68,5% de la de Jirau, a més d'haver promès finançar una part de la inversió necessària per construir la futura línia de transmissió entre els 2.450 Km. que separen les ciutats de Porto Velho (Rondônia) i Araraquara (São Paulo) (Banktrack 2009).

En el cas de **Santo Antônio**, aproximadament la meitat del finançament prové de fons propis de BNDES i l'altra meitat està co-finançada pel següent grup de bancs: Bradesco, Unibanco, BES Investimento do Brasil, Caixa Econômica Federal, Banco do Brasil, Banco do Nordeste i Banco da Amazônia. Tal com veurem més endavant, fins al gener del 2010, el Banco Santander participava directament en el consorci. En el cas de la presa de **Jirau**, aproximadament un terç prové de co-finançament amb un altre grup de bancs: Banco do Brasil, Caixa Econômica Federal, Bradesco BBI, Unibanco i Banco do Nordeste do Brasil.

Malgrat que fins ara no existeix un compromís de finançament per part del Banc Mundial (BM), aquest va assumir els costos de contractació dels consultors per part del Ministeri de Mines i Energia (MME). D'acord amb Furtado (2008, 27), el pagament de l'estudi fet per Sultan Alam per analitzar els impactes de sedimentació de Santo Antônio constitueix un polèmic exemple d'intervenció del Banc Mundial. Aquest estudi va arribar a ser citat per la Ministra Dilma Rousseff, en tant que definitiu per solucionar el problema relatiu als sediments. Des de l'inici de tot el procés, tant l'MME com el BM van negar l'accés a la informació a la societat civil.

Aquesta presència del sector privat en les operacions del BNDES relacionades amb megaprojectes no és d'estranyar.

Al 2008 el banc va crear l'Empresa Brasileira de Projectes (EBP), un ens públic-privat format per diferents entitats bancàries (entre elles, el Banco Santander) i sectors financers de grups empresarials. EBP té com a funció contractar i coordinar específicament projectes d'infraestructures per a les modalitats de concessions públiques i Associacions Públic-Privades al Brasil i l'Amèrica del Sud (Verdum 2008), contribuint a la funció no declarada per part de BNDES de servir de trampolí per als monopolis privats (Novoa 2009).

BNDES, no obstant, no és l'únic banc públic de desenvolupament nacional, que dóna suport al projecte. En efecte, també es troben els bancs brasilers: Banco da Amazônia (essent molt controvertida una part del seu suport, ja que l'obté del FNO -Fundo Constitucional do Norte-, que teòricament només pot finançar Petites Centrals Hidroelèctriques) i el Banco do Nordeste. Ambdós financen préstecs a Santo Antônio i Jirau respectivament. Per altra banda, institucions financeres internacionals com el Banc Mundial i el Banc Interamericà de Desenvolupament (BID)²⁰ també han intervingut, encara que de forma indirecta, en el projecte (Wiziak i Brito 2008). Posteriorment, va aparèixer un nou actor en el finançament de Santo Antônio, un fons d'inversió anomenat FI-FGTS²¹ que, com veurem més endavant, va comprar les quotes del Banco Santander.

Els costos totals del projecte (incloent les preses i les rescloses de navegació) s'han vingut incrementant vertiginosament des de les estimacions inicials durant la seva presentació al 2003 (BIC 2009). En efecte, als primers estudis oficials hi va haver un increment de quasi el 100% respecte a aquestes estimacions (malgrat que es disminuïa la capacitat de les preses) i al 2007, amb l'aprovació dels estudis de viabilitat, la revisió dels costos els hi va fer augmentar un 129%. Pel que fa a les línies de transmissió, els increments durant aquest procés van ésser encara més destacables. Les últimes notícies, referents específicament a la presa de Jirau, indiquen que els costos seran un 60% majors que els estimats en un principi, a causa del canvi de l'emplaçament original de la presa i del retard en la concessió de la llicència ambiental (Goulart 2009).

²⁰ Vegeu: BNDES-Notícias, 18 de febrer del 2009 (http://inter.bndes.gov.br/espanol/noticias/not022_09.asp). D'acord amb el Bank Information Center, el BID també va admetre el seu interès en finançar el Complex del Riu Madera. Així mateix, tant aquest banc de desenvolupament regional com BNDES van signar un conveni al 2006, mitjançant el qual es va crear una línia de crèdit addicional per als sectors d'infraestructura i matèries primeres bàsics amb l'objectiu de fer viable inversions de gran volum, realitzades principalment per la iniciativa privada (BIC 2009). De fet, la línia de transmissió constitueix un dels projectes que podrien ser beneficiats amb aquesta línia.

²¹ El FI-FGTS és un fons d'inversió a infraestructures creat amb recursos del FGTS -Fundo de Garantia do Tempo de Serviço-, que és un fons de pensions dels funcionaris al Brasil (Vegeu: <http://www.caixa.gov.br/fgts/index.asp>)

En paral·lel, BNDES va passar de prometre el finançament de fins el 80% de l'obra (abans d'haver verificat la viabilitat econòmica i socioambiental del projecte), a rebaixar el seu percentatge fins l'aproximat 66% actual, cobrint la diferència principalment mitjançant la Caixa Econòmica Federal i el Banco da Amazônia (Wiziak i Brito 2008). D'acord amb el professor de la Universitat Federal de Rondônia, membre de la Xarxa Brasil Institucions Financeres Multilaterals, Luis Novoa,

4.3.2. Participació del Banco Santander

El president del Santander, Emilio Botín, va afirmar durant el seu discurs inaugural davant la Junta d'Accionistes 2009 que el Brasil constitueix un país clau a l'estratègia internacional del banc. Així, durant el primer trimestre del 2009 els beneficis al Brasil van representar el 17% del conjunt dels beneficis d'aquesta entitat bancària²². Considerats en la seva totalitat, aquests van situar el Santander al 2008 en la tercera posició del rànquing mundial dels bancs privats. Encara que el Santander ja és present en el mercat brasiler des del 1982, la creixent importància percentual del país en els seus resultats es deu a la compra al 2008 del Banco Real, que ha convertit al Santander en la tercera entitat bancària del país en dipòsits i la segona en l'àrea de crèdits amb 3.603 oficines i 21,9 milions de clients. Davant el panorama de la crisi financera global, d'acord amb l'Informe Anual 2008 del Santander, el paper estratègic del Brasil a nivell internacional es vincula amb "la solidesa institucional, sociopolítica i financera del país i el seu potencial econòmic i demogràfic" (Banco Santander 2008).

Més enllà del seu paper com a banca minorista a Llatinoamèrica i al Brasil²³, des de la seva implantació al continent, el banc ha actuat com un agent constant de suport financer a empreses i grans projectes a la zona, amb presència majoritària al sector brasiler dels projectes hidroelèctrics (Maeso 2008b). Això ha tingut lloc a través de préstecs o serveis financers a companyies, com per exemple el Grup Votorantim (vinculat amb les preses de Barra Grande i Campos Novos al Brasil), Tractebel (vinculada amb la presa de Cana Brava i Estreito al Brasil), Val (vinculada amb la presa de Estreito al Brasil), Furnas (vinculada amb les preses de Mans, Foz do Chapecó i Santo Antônio al Brasil) i CPFL Energia (relacionada amb Barra

aquesta decisió es vincula amb el paper protagonista de BNDES en l'atenuació de la crisi financera que afecta el Brasil. De tal forma que, contràriament a les aparences, la disminució de l'aportació significa que BNDES té que repartir els seus esforços al Brasil i al continent, en seguir essent una de les poques fonts segures per suportar inversions en megaprojectes. Dit d'una altra manera: L'Estat tendeix a absorbir tots els riscos que la iniciativa privada no està disposada a assumir.

Grande i Campos Novos al Brasil). Hem de ressaltar que totes aquestes empreses tenen en el seu haver un historial de projectes controvertits, que van generar o generen rebuig pel seu impacte ambiental i social. En aquests casos, el Santander, a diferència de l'altre gegant espanyol, el BBVA, no finança directament els projectes segons la fórmula *project-finance*²⁴, sinó que el seu vincle es manifesta exclusivament a través de les ajudes financeres de múltiples tipus (la més corrent, préstecs) que aporta a les empreses esmentades. Això implica que, des del punt de vista de la denúncia, resulti complex imputar responsabilitat directa al banc -i, per tant, la seva contradicció amb les normatives internacionals de caràcter voluntari que ha signat-, pels efectes que produeixen. No obstant això, difícilment podria el banc desconèixer les activitats que realitzen els seus clients amb els diners que els hi presta, de la mateixa manera que als petits clients individuals se'ls demana tot tipus d'informació abans de concedir-los un préstec.

"(...) El benefici atribuït al Grup al 2008 va arribar a la xifra de 8.876 milions d'euros. Durant el passat exercici el Grup ha avançat decisivament en dues àrees geogràfiques a les quals dono gran importància per al futur: el Regne Unit i el Brasil. (...) Al Brasil, la integració de Banco Real està superant les nostres previsions. L'economia brasilera està sortejant la crisi econòmica millor que d'altres països. Als últims anys el Brasil ha assentat les bases per a un creixement sostingut a llarg termini recolzat en la seva estabilitat macroeconòmica, institucional i social. Tot això confirma l'encert de la nostra estratègia de creixement en aquest país".
Discurs d'Emilio Botín durant la Junta d'Accionistes 2009, <http://www.santander.com>

²² Els beneficis del Santander es van distribuir al primer trimestre del 2009 de la següent manera: Europa continental 50% (40% a l'Estat espanyol), 34% a Iberoamèrica (17% Brasil) i 16% al Regne Unit (Banco Santander 2009)

²³ D'acord amb el President del Santander, la regió representa el 85% de la base del negoci general del banc.

²⁴ Fórmula de finançament d'un projecte concret (per exemple un gasoducte) on diversos actors tals com governs, empreses privades, bancs privats i d'altres entitats s'agrupen per donar suport financer específic al mateix.

Malgrat aquesta constància en evitar el project-finançe, la relació prèvia de Santander amb el món de les hidroelèctriques i la seva relació específica amb Furnas, l'empresa energètica estatal brasilera, van dur probablement al banc a entrar de manera directa i visible en la construcció del "Complex del Riu Madera", com veurem tot seguit.

El Moviment d'Afectats per Preses del Brasil (Movimento dos Atingidos per Barragens - MAB 2008a) va ser el primer a denunciar que el Banco Santander formava part del consorci guanyador del concurs per a construir la primera presa al Madera, Santo Antônio. La seva participació es duia a terme mitjançant un Fons d'Inversió de Participació (FIP)²⁵ creat al 2007 conjuntament amb el banc portuguès Banif, que representava el 20% del total del consorci. Santander i Banif es repartien equitativament aquest 20%. El consorci era un Special Purpose Vehicle, com es va assenyalar anteriorment MESA/SAESA, liderat per les empreses brasileres Odebrecht (privada) i Furnas (estatal), i aportaria el 30% del cost total de la construcció de la presa, mentre que el 70% restant ho subministraria el BNDES (MAB 2008a).

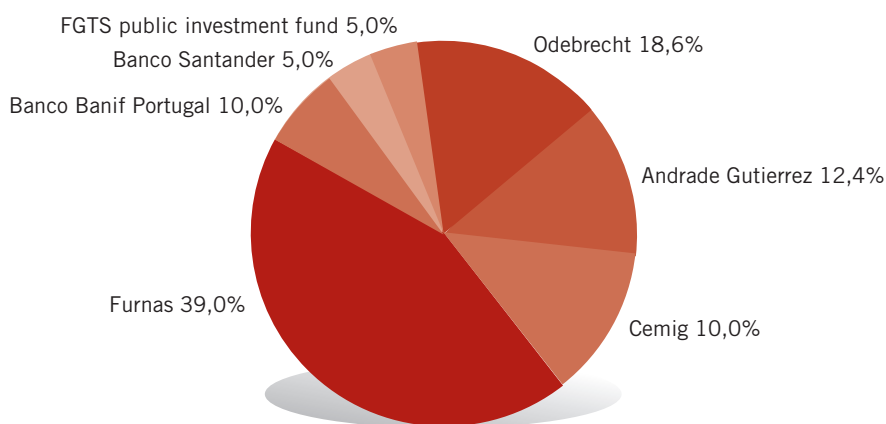
D'acord amb Banktrack (2009), el Santander no només era un soci més, sinó que va tenir un paper destacat al procés de conformació del consorci: va assessorar sobre l'estructura financera i va coordinar el grup de bancs (Santander, Bradesco, Unibanco, BES Investimento do Brasil, Caixa Econômica Federal, Banco do Brasil, Banco do Nordeste i Banco da Amazônia) (Project Finance 2009) que co-financen la presa juntament amb el BNDES.

Des de la creació del FIP, Santander i Banif tenien la intenció de vendre el seu 20% (valorat en prop de 900 milions d'euros), trossejat en forma de quotes de participació a d'altres bancs, fons d'inversió i de pensions. Aparentment, aquest era el seu objectiu inicial i només volien prestar servei com a gestors, i no com "aportadors" de recursos, obligació de qui forma part de MESA (Wiziak i Brito 2008). No obstant això, aquesta intenció es va veure obstaculitzada pel fet que un banc important com el brasiler Itaú va rebutjar l'oferta, i fins a 6 mesos després de l'inici de les obres no van poder vendre ni una sola de les quotes. És probable que l'explicació se situï en els temors que desperta entre d'altres entitats financeres la inversió en un projecte tan controvertit des del punt de vista socioambiental, amb irregularitats en el procés de llicenciament. A això pot afegir-se la incertesa pel que fa a la tornada de les inversions (per les previsions de caiguda del preu de l'energia al mercat lliure).

Finalment, a l'abril del 2009, el Santander va aconseguir vendre la meitat de la seva participació en un fons d'inversió anomenat FI-FGTS, segons informava la Folha de São Paulo²⁶. Posteriorment, al gener del 2010, el Santander va vendre al mateix fons d'inversió el restant 5% que encara mantenia i Banif va seguir conservant el seu 10% inicial²⁷. Això significa que a l'actualitat el banc espanyol ja no participa directament aportant recursos, però **continua liderant el grup de bancs que financen el projecte, com a "Banc-Agent", pel que manté responsabilitats a la construcció de Santo Antônio**. La distribució accionarial complerta *abans del gener del 2010* pot ser examinada al següent gràfic:

Gràfic 1

Participació al Consorci Madeira Energia S.A. fins gener del 2010. (Preses de Santo Antônio)

Font: Banktrack. "Rio Madeira Dam Project"
(Disponibile a: http://www.banktrack.org/show/dodgydeals/rio_madeira_dam_project)

²⁵ Aquest FIP va ser registrat com Amazônia Energia davant la Comissió de Valors Mobiliaris del Brasil (CVM).

²⁶ Vegeu també: <http://www.bicusa.org/es/Article.11118.aspx>.

²⁷ Vegeu: <http://ef.amazonia.org.br/index.cfm?fuseaction=noticia&id=341028>

4.4. La resposta de la societat civil

4.4.1. Mobilitzacions a Brasil i Bolívia

Un nombre creixent d'organitzacions de la societat civil (camperoles, indígenes i d'altres) de les poblacions que seran o ja són afectades per la construcció del Complex del Riu Madera han demostrat en els darrers anys una clara oposició²⁸. En aliança amb grups ambientalistes d'ambdós costats de la frontera, mobilitzen avui els recursos al seu abast per aturar els projectes. Gràcies a un treball en xarxa vitalitzat per lluites davant diferents tipus d'agressió territorial, recorren a investigacions cada vegada més rigoroses, realitzades per experts crítics i independents, i despleguen estratègies de comunicació que poc a poc permeten apartar el vel del silenci que sol caure sobre projectes destructius que toquen interessos econòmics importants. Entre aquestes iniciatives, cal recordar, per exemple, que la Federació Sindical Única de Treballadors Camperols de Pando i la Central Indígena de la Regió Amazònica de Bolívia van presentar el desembre de 2007 una sol·licitud de Mesures Cautelars a la Comissió Interamericana de Drets Humans (Mamani 2009).

Sobirania energètica i sobirania alimentària

“La sobirania alimentària i energètica és el dret dels pobles a produir i controlar els aliments i l'energia per a atendre les seves necessitats (...).

La producció d'energia no pot, de cap manera, substituir o posar en risc la producció d'aliments. (...) L'agroenergia només haurà de ser produïda de forma diversificada i complementària a la producció d'aliments. Defensem un model energètic popular descentralitzat, que expressi les necessitats socials i les característiques i potencialitats locals i regionals. El paper dels camperols i de l'agricultura familiar ha de ser definit per la seva sobirania i autonomia. (...) Defensem polítiques públiques que garanteixin el crèdit, assistència tècnica i condicions per a que els camperols produeixin agroenergia en petites unitats de producció”.

Primera Conferència Nacional Popular sobre Agroenergia. Per la defensa de la sobirania alimentària i energètica (Curitiba, Paraná, Brasil. 31 d'octubre de 2007)

Al 2009, dirigents de Pando d'aquestes organitzacions van ser capturats a Porto Velho, en una protesta contra les preses. La seva resistència s'articula amb el Fòrum Bolivià de Medi ambient, el qual ha realitzat investigacions sobre els impactes, ha organitzat trobades locals i regionals i s'ha ocupat d'una tasca de lobbying davant el Govern bolivià. Aquests actors implementen també actualment projectes de desenvolupament endogen a la regió, tals com la societat “Nuez Amazónica”, conformada per FOBOMADE i organitzacions de productors de castanya orgànica de Beni i Pando, que proposa un model d'extracció de castanya amb formes tradicionals i respectuoses del medi ambient i l'equilibri de la regió amazònica boliviana²⁹. A Brasil, es va llançar també la Campanya “Rio Madeira Vivo”³⁰, i la resistència davant el “Complex del Riu Madera” s'emmarca en el moviment nacional de lluita contra les preses (MAB). El conjunt d'aquests actors planteja actualment models de desenvolupament local sostenible i fins i tot de generació d'energia sostenible, basant-se en la defensa de la **sobirania alimentària i de la sobirania energètica** (veure requadre).

Per altra banda, des de l'any 2007, es va conformar a Brasil la Plataforma BNDES, que articula més de 30 organitzacions socials brasileres, entre les quals es troba el Moviment d'Afectats per Preses (MAB) i el Moviment dels Sense Terra (MST). La Plataforma s'ha concentrat en la denúncia dels impactes dels projectes donats des de BNDES, així com en la participació accionària del Banc en el sector miner (empresa Vale do Rio Doce), en la ramaderia (26,9% de Bertin i 19,4% de JBS Friboi, responsables de deforestació en l'Amazònia), i en la producció d'etanol (Empresa Brasileira d'Energia Renovável, processada per l'explotació de treballadors en condició de semi-esclavitud). Ja que els fons de BNDES provenen essencialment del Fons de Suport al Treballador i del Tresor Nacional, aquesta Plataforma defensa la idea d'un BNDES 100% estatal i públic, amb inversions responsables que millorin la qualitat de vida de la població més empobrida de Brasil, i que disposi d'una política d'informació transparent, adoptant criteris socials i mediambientals en la concessió dels crèdits. La Plataforma organitza actualment la Primera Trobada Sud-americana de poblacions afectades pels projectes finançats per BNDES (novembre de 2010)³¹.

²⁸ El conjunt d'accions (legals, polítiques i socials) desenvolupades en la resistència al “Complex del Riu Madera” pot ésser consultat a: <http://www.bicusa.org/es/Project.Action.10138.aspx>

²⁹ Vegeu: <http://www.fobomade.org.bo/>

³⁰ Vegeu: <http://www.riomadeiravivo.org/> y <http://www.mabnacional.org.br/>.

³¹ Vegeu: <http://www.plataformabndes.org.br/>

Mobilització del MAB a Brasil contra les preses del Riu Madera, Porto Velho, 14 març 2008 (Foto: MAB)

4.4.2. La Campanya a l'Estat espanyol

En paral·lel a la recerca de compradors de la seva participació a Santo Antônio, el Santander va demostrar cert interès en participar al concurs per a la segona presa, Jirau. No obstant això, al desembre del 2008 va comunicar oficialment la seva renúncia a participar en aquest concurs, pels riscos socioambientals associats al canvi d'emplaçament d'última hora que va patir la presa pel que fa al projecte original³². El Banco Itaú també va rebutjar la invitació a participar a Jirau, que finalment no va comptar amb cap banc dins el consorci guanyador (anomenat CESB, Consorcio Energia Sustentável do Brasil), liderat per Tractebel Energia, però que sí va rebre ajuda econòmica co-finançada entre BNDES i un grup de bancs formats per Banco do Brasil, Caixa Econômica Federal, Bradesco BBI, Unibanco i Banco do Nordeste do Brasil (Project Finance 2009). La decisió del Santander de frenar el seu aprofundiment en el projecte va venir precedida d'una campanya orquestrada per l'organització SETEM³³, que ja al 2007 va convidar a unes jornades a l'Estat espanyol a un membre del MAB, en representació de col·lectius i pobles afectats per la grans preses al Brasil, darrere de les quals s'havia trobat a la gran banca espanyola. El procés d'intentar escollir un cas paradigmàtic per utilitzar-lo com a campanya contra el Santander va culminar al 2008 amb el descobriment del seu vincle directe amb el Madera. La recollida de signatures entre la ciutadania, l'acusació durant el Tribunal Permanent dels Pobles a

Lima³⁴, i la intervenció durant la Junta d'Accionistes del banc al juny del 2008, van forçar una resposta del propi president, Emilio Botín, compromentent-se a donar seguiment al projecte en qüestió i reportar a la junta de l'any següent³⁵.

“A la junta passada (2008) van intervenir 3 accionistes per plantejar temes del medi ambient. Jo vaig dir que preniem bona nota per reforçar la nostra posició i durant l'any hem reforçat [processos] d'admissió, de seguiment i s'està fent tot d'acord amb els Principis de l'Equador. S'ha creat un comitè de sostenibilitat presidit pel conseller Delegat. I vull dir en la junta d'accionistes que donem enorme importància a aquest assumpte. Ara bé, també sap la política del banc de no parlar d'operacions amb clients. Però en aquest cas farà una excepció perquè es tracta d'un tema que és públic: és l'operació de riu Madera al Brasil. Puc dir que el pla d'acció s'ha desenvolupat per a la gestió del medi ambient pel que s'han encarregat revisions, s'ha implantat dintre del pla anual de sostenibilitat i estem ocupant-nos d'aquest tema en concret”.

Resposta del president del Santander, Emilio Botín, a la intervenció d'Annie Yumi Joh de SETEM durant la Junta d'Accionistes 2009.

³²Vegeu: <http://www.bicusa.org/es/Article.11007.aspx>

³³Campanya finances Ètiques de SETEM. www.finanzaseticas.org, en estreta coordinació amb la campanya www.bbvasinarmas.org

³⁴Vegeu: <http://www.enlazandoalternativas.org/spip.php?article190>. Al maig de 2010, la responsabilitat del Santander va ser novament denunciada davant el Tribunal Permanent dels Pobles (vegeu: <http://www.enlazandoalternativas.org/spip.php?rubrique60>).

³⁵Vegeu: http://www.bbvasinarmas.org/noticias/cas08_intervencion_junta_accionistas_banco_santander.htm

En aquell mateix any, com hem mencionat anteriorment, el Santander decidia renunciar a optar a la presa de Jirau, i adoptar els Principis de l'Equador³⁶, dels que encara no era signant com, per contra, sí ho era Banco Real la seva adquisició al Brasil. Ahora, decidia, conjuntament amb els bancs Bradesco i Unibanco, contractar els serveis d'una consultora independent, ERM/Bureau Veritas, per a verificar si el projecte de la presa de Santo Antônio s'ajustava als Principis de l'Equador (Wiziak i Brito 2008). Repetidament SETEM ha sol·licitat al banc l'informe (o esborrany) de la consultoria, sense rebre'n resposta. Al juny del 2009, durant la Junta d'Accionistes del banc, es va denunciar públicament la contradicció entre la recent signatura dels Principis i les irregularitats del "Complex del Riu Madera", com ja van comunicar prèviament diverses organitzacions brasileres articulades en resistència entorn al projecte³⁷. La resposta del president Botín, buida de contingut, no va aportar llum a la qüestió, ni va mostrar cap tipus de compromís tangible per part del banc.

De manera paral·lela, les organitzacions catalanes Veterinarians Sense Fronteres, Medicus Mundi Catalunya, SETEM, Entrepobles, Xarxa de l'Observatori del Deute en la Globalització i Enginyeria Sense Fronteres, van assenyalar davant l'Agència Catalana de Cooperació al Desenvolupament els impactes del "Complex del Riu Madera", per la seva possible afectació a projectes finançats amb el suport de l'Agència (vegeu carta en annex). Davant aquesta situació, el Govern català va expressar la seva preocupació al Govern bolivià, sense rebre'n una resposta concreta.

Finalment, tal com es va assenyalar, el Santander va vendre la totalitat de les seves accions en el consorci que construeix Santo Antônio, però donat que manté el paper de "Banc-Agent", segueix essent objecte de la denúncia per part de les organitzacions de l'Estat espanyol. Així, al maig de 2010, la responsabilitat del Santander va ser novament denunciada davant el Tribunal Permanent dels Pobles a Madrid³⁸.

Tribunal Permanent dels Pobles, Madrid, 14-18 maig 2010 (Foto: Enlazando Alternativas)

³⁶Vegeu: <http://ecodiario.economista.es/empresas-finanzas/noticias/1247090/05/09/Rsc-el-banco-santander-asume-los-principios-de-ecuador.html>

³⁷Vegeu: <http://internationalrivers.org/en/node/4319>

³⁸Vegeu: <http://www.enlazandoalternativas.org/spip.php?rubrique60>

BRASIL I BOLÍVIA: DOS MODELS ENERGÈTICS DIFERENTS

Per abordar el tema de la situació energètica a la regió amazònica hem de recordar que la crisi energètica mundial ja és una realitat, aguditzada pel pròxim esgotament dels recursos d'hidrocarburs. Aquesta crisi ha arribat en una situació d'augment constant del consum, sense que s'hagi operat una modificació a la matriu energètica, ni apostat per veritables energies renovables, des de la seva investigació a la seva implementació. Empreses i inversors opten actualment per la cerca del control d'altres fonts d'energia. Així, aclaparen directament o indirectament rius, territoris i pobles. La producció de biodièsel o etanol necessita quantitats considerables de terres cultivables que abans eren sembrades de manera sostenible i que alimentaven els pobles que avui són expulsats d'elles. Les terres ja no pertanyen a aquesta població agricultora però, de manera creixent, tampoc pertanyen al país que afirma una sobirania sobre elles. Les grans extensions de terra ja només responen a l'empresa que ha invertit i a una petita minoria local beneficiada per la transacció. La crisi energètica mundial no és només l'entrada del sistema econòmic energètic en el daltabaix de l'extracció de petroli i sense substituït en quantitats necessàries; la veritable crisi s'evidencia en les disputes mundials per apropiarse de les fonts d'energia potencialment explotables.

L'Amazònia no està en absolut exempta d'aquesta pugna. Es tracta d'una zona que ha passat a ser un dels principals objectius de les empreses multinacionals per posseir una de les majors quantitats d'aigua dolça del planeta canalitzada en cabalosos rius, grans extensions de terra fèrtil, boscos primaris, jaciments miners i una incomparable riquesa biològica i de coneixements associats a aquesta. Això converteix a la regió amazònica en focus d'interès d'empreses de l'alimentació, mineres i energètiques, de construcció, biotecnològiques i farmacèutiques, així com en subjecte d'hàbils discursos de governs i organitzacions

interessades en "obrir" els boscos tropicals al mercat global. En aquesta disputa per l'Amazònia, el "Complex del Riu Madera" és un dels megaprojectes que més controvèrsia està causant entre les organitzacions ambientalistes, camperoles, indígenes i els moviments socials, però també entre dos governs llatinoamericans que no comparteixen totalment una mateixa realitat ni un mateix model "desenvolupista" i que, sense dubte, no tenen els mateixos interessos en el projecte.

Sense cap mena de dubte, la realitat energètica de Bolívia i del Brasil és la més diametralment oposada que es pugui trobar al subcontinent. El Brasil és un país amb un nivell econòmic, un poder polític, una demografia, un nivell d'industrialització, un consum i un territori que supera qualsevol altre país de Sud-amèrica, mentre que Bolívia segueix essent el país més empobrit, menys poblat i menys poderós econòmicament i políticament. A tot això cal afegir les diferències en relació al model de desenvolupament que abraça cadascun dels països, veritable causa de les discussions binacionals respecte al complex hidroelèctric del riu Madera.

El Brasil disposa d'àmplia experiència en la construcció d'hidroelèctriques (més de 2.000 preses construïdes, de les quals 650 són hidroelèctriques³⁹), empreses capaces de dur-les a terme amb accés a crèdits en gran mesura nacionals, una ferma aposta per l'aprofitament de les potencialitats de la seva conca hidrogràfica per a la producció d'electricitat, un Programa d'Acceleració del Creixement (PAC) on la producció d'electricitat i l'autonomia energètica són un dels pilars i un creixement de la demanda energètica desmesurat que ha de ser cobert per aconseguir mantenir el creixement desitjat al país. El govern brasiler estima una demanda d'energia elèctrica de 124.000 MW al 2012, essent de 83.000 MW al 2002. D'altra banda, Bolívia no disposa de cap experiència en la construcció de grans

³⁹El 80% de la producció elèctrica del Brasil prové de plantes hidroelèctriques.

megapreses hidroelèctriques. És cert que el 33% de l'electricitat que abasteix al Sistema Interconnectat Nacional (SIN) prové de plantes hidroelèctriques. No obstant això, aquestes, que són en cascada, no han implicat inundacions ni expulsions de comunitats de les magnituds brasileres, i la majoria no produeixen més de 50 MW. De tal forma, que resulta totalment incomparable la gestió d'una planta hidroelèctrica boliviana, per exemple, amb la Presa Hidroelèctrica d'Itaipú en territori brasiler i paraguaià. Itaipú, gestionada pel Brasil, constitueix una de les majors preses del món, amb una potència instal·lada de 14.000 MW.

Però ni tan sols l'asimetria vigent en la capacitat tècnica de gestionar megapreses és suficient per fer d'un país un impulsor de la hidroelectricitat. La veritable diferència que existeix entre els dos països és la postura política i econòmica que es té en relació a això. Rellevem aquí tres punts inclosos en el PAC⁴⁰:

- **La generació d'energia elèctrica per abastir la demanda de les grans urbs industrials del sud del Brasil i avançar cap a la independència energètica del país, eliminant progressivament la importació de gas i d'hidrocarburs.** Dins d'aquesta fita del govern brasiler es troba l'explotació dels seus rius per a la producció d'hydroelectricitat i l'ús dels sòls fèrtils per a la producció d'agrocombustibles (biodièsel i etanol). Segons el Govern Federal del Brasil i Eletrobrás, principal empresa d'electricitat brasilera, el potencial hidroelèctric del país està prop dels 260.000 MW mentre que actualment només es produeixen 74.000 MW (28% del seu potencial). Per arribar al potencial estimat es necessiten construir 1.443 preses, ja estudiades i inventariades.

- **L'apertura de mercats a l'oest sud-americà i als països asiàtics, especialment la Xina i l'Índia.** L'agroindústria (sobretot soja i canya de sucre), les indústries d'alumini i acer, les fustes precioses, la producció de cel·lulosa i paper a partir de fustes amazòniques de menor cost i d'altres apostes econòmiques brasileres, han d'obrir-se camí i trobar nous mercats. La construcció de preses i rescloses als rius del país, i als dels altres països que se situen físicament entre el Brasil i els seus mercats asiàtics, permetria la navegació de grans embarcacions amb les que transportar tots aquests productes de creixent demanda que l'Amazònia els brinda. L'obertura de mercats es refereix tant a l'accés com al transport de mercaderies, convertint el PAC en una part del programa d'IIRSA.

- **Augmentar la presència brasilera a nivell geopolític.** L'estratègia per aconseguir una major presència al continent ha estat la de potenciar la "marca BRASIL" en tots els països brindant facilitats d'actuació i d'accés a crèdits a les empreses brasileres. Així per exemple, en el cas d'Itaipú, el Brasil i el Paraguai van compartir les despeses de construcció, però van ser les empreses brasileres que es van beneficiar, no només amb la construcció sinó també amb la distribució de l'electricitat, mentre que Paraguai continua pagant el deute contret.

Per tant, la política del Brasil se centra en facilitar a les seves grans empreses i polígons industrials l'accés a l'energia, als recursos naturals i als mercats que el continent i el món els ofereix. La política de la veïna Bolívia és diferent. El Programa del Govern bolivià pretén assumir el principi del "Bon Viure". A la definició del "Bon Viure" es contempla l'accés a l'energia com un dret i una matèria primera essencial per a l'economia i la qualitat de vida de la gent que ha de ser subministrada de manera fiable i a preus interns competitius. A més, es considera la importància de l'energia tant per a la seguretat del país, com en termes dels inevitables impactes ambientals generats, que han de ser tinguts molt en compte en influir directament en la qualitat de vida de la població⁴¹.

De tal forma que la sobirania sobre els recursos i el territori constitueix la principal fita del govern bolivià. El Pla Nacional de Desenvolupament⁴² elaborat al 2006, culpa a les reformes estructurals i privatitzacions dels anys noranta de la situació actual del país: només el 87% de la població urbana i un 33% de la rural tenen accés a energia elèctrica. El canvi que pretén dur a terme el govern de Morales es basa en "restablir la funció protagonista i estratègica de l'Estat en el desenvolupament i planificació de la indústria elèctrica (...) amb l'objecte de garantir el subministrament elèctric, assegurant l'accés universal a aquest servei de forma sostenible i amb equitat social". Aquest objectiu es basa en les quatre següents estratègies:

- **Desenvolupar la infraestructura elèctrica per atendre les necessitats internes i generar excedents per a l'exportació d'electricitat.** Per dur a terme aquesta política es planteja augmentar la generació i capacitat de transmissió del Sistema Interconnectat Nacional (SIN) que pràcticament només atén a 6 de les 9 capitals departamentals⁴³. D'aquesta manera, s'aspira a brindar un servei de qualitat i confiança que pugui arribar també a zones rurals eliminant progressivament

⁴⁰ Vegeu: <http://www.brasil.gov.br/pac/>

⁴¹ Vegeu: <http://www.masbolivia.com/programa-de-gobierno-2010-2015.pdf>

⁴² Vegeu: http://www.constituyentesoberana.org/3/propuestas/gobierno/11_Min_Planificacion_Plan_Nal_Developmento_Nal.pdf

⁴³ El territori bolivià es troba subdividit en nou Departaments.

la dependència de dièsel subvencionat dels sistemes aïllats. Posteriorment, després d'haver satisfet les necessitats de la població, l'objectiu és, en principi, generar recursos mitjançant l'exportació d'electricitat a països veïns.

• **Incrementar la cobertura del servei elèctric a l'àrea urbana i rural, per assolir la universalització d'aquest servei.** Es plantegen facilitats i atencions prioritàries als sectors amb menys recursos perquè puguin accedir de manera digna a l'electricitat, potenciant mecanismes de finançament sostenible que utilitzin racionalment totes les fonts energètiques respectant el medi ambient. Es tracta també d'aconseguir l'accés de les zones rurals allunyades implementant projectes de subministrament d'energies alternatives que millorin la qualitat de vida i els ingressos econòmics de la població rural.

• **Sobirania i independència energètica.** Per aconseguir la sobirania s'ha de consolidar primerament la propietat de l'Estat sobre els recursos naturals, on se situen les fonts de generació d'electricitat. A més, es demostra un especial interès per les energies renovables (generació hidroelèctrica, eòlica i geotèrmica) que garanteixin la independència energètica del país dintre d'una nova matriu energètica sostenible.

• **Consolidar la participació de l'Estat al desenvolupament de la indústria elèctrica amb sobirania i equitat social.** Es tracta d'assignar un paper estratègic i de major pes en el desenvolupament integral del sector elèctric a l'Empresa Nacional d'Electricitat (ENDE) i, amb ella, a l'Estat. Amb la participació estatal es busca: garantir el subministrament regulant la indústria elèctrica del país, interconnectar el país i començar el programa d'exportació d'electricitat amb sobirania i seguretat energètica.

5.1. Tensions respecte al “Complex del Riu Madera”

A l'any 2004, quan van començar els estudis de viabilitat i els Estudis d'Impacte Ambiental (EIAs) de les preses, l'empresa constructora Odebrecht S.A. i l'elèctrica FURNAS, ambdues brasileres, van creuar la frontera intentant obtenir la llicència per realitzar els EIAs de les dues preses que estaven projectades en territori bolivià. Però, personalitats i institucions públiques i privades van aconseguir que es promulgés el Decret Suprem (DS) 28389 pel qual, mentre no es conclouguin els estudis d'aprofitament integral de les conques hidrogràfiques del país, amb prioritat a les conques dels rius Mamoré-Madera i Beni, “*se suspèn el tractament de sol·licituds i consegüent atorgament de llicències, llicències provisionals i concessions en matèria hidroelèctrica sobre aquesta conca*”⁴⁴. Davant la derrota en territori bolivià les empreses brasileres van reprendre les gestions del costat brasiler aconseguint l'aprovació del projecte i de l'EIA al setembre de 2006.

Des d'aquell moment el govern brasiler ha actuat suposant el seu dret a construir les dues preses en el seu territori sense consultar al govern de Bolívia sabent que aquesta actuació comportaria impactes sobre el territori veí, coneixent la seva voluntat de dur a terme un funcionament integrat d'aquesta important conca i ignorant acords i consells internacionals que protegeixen el curs natural d'aigües transfrontereres

i els pobles que en elles habiten (Comissió Mundial de Preses 2000). Silas Rondeau, Ministre de Mines i Energia del Brasil, va tancar una roda de premsa dient “... no cap acord amb Bolívia... en la mesura que les dues hidroelèctriques estan a territori del Brasil” (La Razón 23-01-07).

Paral·lelament a la decisió legal boliviana de realitzar un funcionament integrat de conques, es van establir també al 2005 lleis que prioritzaven la implementació de fonts d'energies alternatives als Departaments de Pando i Beni i a través de microcentrals hidroelèctriques⁴⁵, amb una potència inferior a 10 MW. Els dos Departaments regulats són els que concentren la major part de la conca hidrològica del riu Madera i albergarien la construcció de les dues preses del “Complex del Riu Madera” a territori bolivià (la presa binacional i aquella de Cachuela Esperanza).

És important recordar que les relacions entre les cancelleries (Ministeris de Relacions Exteriors) dels dos països no es limiten a les tensions associades al “Complex del Riu Madera”. Les exportacions de gas de Bolívia cap al Brasil, fortament reduïdes al 2009 de manera unilateral pel Brasil, o les ajudes econòmiques per a la construcció de carreteres a Bolívia, amb clares intencions de connectar el mercat brasiler amb el de l'oest sud-americà i l'asiàtic, o la presència de Petrobrás al país andí, són altres temes tractats actualment.

⁴⁴ Vegeu: <http://www.ae.gob.bo/userfiles/file/pdf/ml/28389.pdf>.

⁴⁵ Llei n° 3152 del 15 d'agost del 2005. Es declara de necessitat nacional la implementació de fonts de generació d'energies alternatives al Departament de Pando. Llei n° 3267 del 8 de desembre del 2005. Declari's de prioritat nacional, la construcció de microcentrals hidroelèctriques (energia alternativa generada per moviment d'aigües als rius), al departament del Beni.

Llei n° 3279 del 9 de desembre del 2005. Es declara de necessitat nacional la implementació de fonts de generació d'energies alternatives al Departament del Beni.

5.2. L'Amazònia requereix energia: quanta i per a què?

La regió amazònica a Bolívia viu una situació d'escassetat en termes d'energia elèctrica a costos accessibles per a la població. A més, la dependència de les centrals termoelèctriques, i dels derivats d'hidrocarburs que les alimenten en els sistemes aïllats, no és sostenible actualment. Bolívia es veu obligada a subvencionar el dièsel perquè les ciutats de la regió amazònica puguin obtenir energia elèctrica a un preu encara altíssim en comparació amb la resta del país connectat pel SIN. Les ciutats de Cochabamba, La Paz o Santa Cruz paguen unes tarifes d'entre 0,48 i 0,60 Bolivians/Kilo-Watt-Hora (Bs/Kwh), mentre que al nord amazònic són de 0,90 Bs/Kwh a les ciutats de Cobija i Guayaramerín i de 1,5 Bs/Kwh a Riberalta (Mercado 2006). Si el dièsel no fos altament subvencionat en aquesta zona el preu s'encariria almenys 0,70 Bs/Kwh⁴⁶. Però, com es pot accedir a una energia pròpia que abasteixi tota la regió?

La regió amazònica brasilera està essent utilitzada per al comerç i no per a la gestió sostenible dels pobles que l'habiten. En efecte, en aquesta regió, l'energia és destinada a les diferents indústries de la zona: la producció i transformació dels diferents agronegocis (soja, canya de sucre, etanol, fusta, paper, cel·lulosa...) i la mineria (ferro, alumini i or). Aquestes empreses amb clars interessos transnacionals no són creadores d'ocupacions, destrueixen el medi ambient i són dependents dels mercats externs, oferint un fals desenvolupament per a la regió.

Bolívia té un consum mitjà nacional proper als 1.000 MW i, tal com ho assenyalàvem anteriorment, el consum conjunt de les tres principals ciutats del nord-

amazònic bolivià (Guayaramerín, Riberalta i Cobija) s'apropa a 20 MW (J. Molina 2010). La construcció de Santo Antônio, Jirau i, fins i tot, de Cachuela Esperanza, tal i com es planteja actualment el Govern de Bolívia, indica un objectiu clarament molt més proper al model de desenvolupament brasiler que al bolivià. Es calcula que gràcies a les preses i la creació de la hidrovia associada a aquestes, a més dels altres corredors d'IIRSA, la capacitat de transport a través de Bolívia arribi a 50 milions de tones per any.

El "Complex del Riu Madera" respon a molts interessos, des de la indústria, els interessos dels bancs, les empreses constructores, les interessades en el negoci de l'aigua, els agronegocis i la mineria. Fins i tot, si l'excedent de l'enorme producció elèctrica fos destinat a la població rural de l'Amazònia, podem preguntar-nos, a quin preu? A la licitació de la presa de Santo Antônio, l'empresa Odebrecht S.A. va proposar un preu de 65 Dòlars estatunidencs/Megawatts (USD/MW)⁴⁷, raonable en el rang de preus brasilers que es troba entre 65 i 70 USD/MW, però absurd per als preus bolivians on l'energia elèctrica del SIN és de 30-35 USD/MW. Si empreses com Odebrecht S.A. realitzessin la construcció de les dues preses en territori bolivià i suposant que es mantinguessin els preus de l'energia durant els gairebé 10 anys que trigarien en posarse en marxa les preses, Bolívia hauria de consumir aquesta energia produïda al seu país a un preu fins i tot superior a l'actual dependent de dièsel subvencionat. A tot això caldria afegir costos estructurals com la inexistència de línies de transmissió que haurien de ser construïdes, les plantes de disminució de tensió (d'una altra manera, l'energia de les preses haurà de viatjar al Brasil per tornar de nou a Bolívia a un altre preu) o el canvi de la freqüència, distinta als dos països (60 hertz a Brasil i 50 a Bolívia).

⁴⁶ 1 Bs. (bolivià) equival a 0.11 Euros

⁴⁷ 1 USD (Dòlar estatunidenc) equival a 0.77 Euros

CONCLUSIONS I RECOMANACIONS

Tal i com hem pogut constatar-ho, IIRSA implica la interconnexió amb els centres urbans i els ports d'exportació, de les zones menys integrades d'Amèrica del Sud, però estratègiques des del punt de vista de l'extracció de recursos naturals i del trànsit de mercaderies. Dissenyada d'acord amb una "visió de negocis", prioritza una vinculació amb els mercats globals. Si bé promou activament la inversió privada, al seu si cobra gran importància el finançament públic i el consegüent increment del deute extern dels països de la regió. En el marc d'IIRSA, s'implementa actualment el "Complex del Riu Madera", mitjançant la construcció de les megapreses hidroelèctriques de Jirau i Santo Antônio a Brasil, i de Cachuela Esperanza a Bolívia, en un context conflictiu i on s'evidencien irregularitats des del punt de vista de la legislació ambiental brasilera, així com de la transparència en termes de l'avaluació de les conseqüències socials i ambientals reals.

Treballadora de la indústria de la castanya cuinant amb fusta, Riberalta, Bolívia, maig 2008 (Foto: ODG)

Examinant els impactes de Jirau i Santo Antônio, hem destacat que, tant del punt de vista sociocultural com ambiental, són d'una magnitud que no ha estat contemplada per les autoritats brasileres i que **afecten de manera substancial al territori bolivià, sense que això sigui reconegut pel govern brasiler**. És el cas, per exemple del règim hidràulic, que implicarà la sobre-elevació de l'aigua en el tram binacional, amb el risc d'inundar part de l'Amazònia boliviana. Així mateix, vam assenyalar que des de la primera etapa de construcció de Santo Antônio, s'ha evidenciat la pèrdua de fauna aquàtica i s'ha incrementat el risc de contaminació de l'aigua per mercuri, la qual cosa pot implicar riscos per a la salut dels vilatjans i vilatjanes, tant en la ingestió directa d'aigua, com mitjançant la pesca. A més, milers de famílies bolivianes que viuen de la pesca artesanal seran afectades. La inundació implica també la pèrdua de terres per a la producció agrícola i ramadera, i per a la recol·lecta de castanya, que representa una font de treball real per a gran part de la població boliviana que habita la regió. A l'àrea de la salut, hem considerat la propagació de malalties infeccioses ja presents a la regió, que poden estendre's gràcies a l'estancament d'aigües generat per les preses. Donades les condicions de marginació de la població local, que compta amb escassos recursos i amb un accés a centres de salut molt reduït, la seva vulnerabilitat davant les malalties esmentades és encara major. Per tot això, la implementació del "Complex del Riu Madera" implicarà una expulsió de les poblacions locals i la seva migració cap a les zones urbanes, realitat ja visible a l'àrea de construcció de les preses a Brasil. Els impactes socioambientals afectaran també greument els territoris de diversos Pobles indígenes. D'acord amb la Comissió Mundial de Preses, creada el 1998 pel banc Mundial i la Unió Internacional per a la Conservació de la Naturalesa, les preses hidroelèctriques a nivell global han desplaçat

entre 40 i 80 milions de persones, la gran majoria de les quals han estat condemnades a la pobresa. A més, les preses causen danys irreversibles als ecosistemes que, malgrat els esforços, no han pogut ser redimits (IR 2010, 2). A partir d'aquest enfocament, provinent d'un ens conservador, hem de considerar la relació entre l'empobriment de les poblacions afectades pel "Complex del Riu Madera" i el seu desplaçament.

La implementació del "Complex del Riu Madera", incloent no només les preses de Santo Antônio i de Jirau, sinó també la de Cachuela Esperanza, **vulnera i viola un considerable nombre de Principis i Articles vigents en Instruments i/o Declaracions Internacionals que han estat signades, ratificades i/o han obtingut suport dels Governos de Brasil i de Bolívia**⁴⁸:

- Les Normes de Dret d'Aigües Internacionals
- La Convenció Americana de Drets Humans
- El Pacte Internacional sobre Drets Civils i Polítics
- El Pacte Internacional sobre Drets Econòmics, Socials i Culturals
- La Declaració Universal dels Drets Humans
- El Conveni 169 de l'Organització Internacional del Treball sobre Pobles Indígenes i Tribals

- La Declaració de las Naciones Unidas sobre els Drets dels Pobles Indígenes (2007)⁴⁹
- La Convenció de Diversitat Biològica de 1992
- La Declaració de Rio sobre Medi ambient
- La Constitució Federal de Brasil

A més, dins l'àmbit nacional bolivià s'incompleixen:

- La Constitució Política de l'Estat de Bolívia (2009), la qual determina que l'Estat bolivià és el garant del benestar, desenvolupament, seguretat i protecció de les persones, nacions, pobles i comunitats bolivianes (Títol I, Capítol Segon de la CPE), dels Drets de les Nacions i Pobles Indígenes originaris camperols incloent la protecció i respecte dels Pobles indígenes en aïllament voluntari i no contactats (Títol II, Capítol quart de la CPE), així com del Dret a la Salut, a la Propietat i al Medi ambient (Títol II, Capítol Cinquè de la CPE)
- El Pla Nacional de Desenvolupament del Govern

I es demostra una contradicció amb "l'Acord dels Pobles", resultant de la Conferència Mundial dels Pobles sobre Canvi Climàtic i els Drets de la Mare Terra (Cochabamba, abril de 2010), i subscrit pel Govern de Bolívia⁵⁰.

⁴⁸ Una descripció completa de les Normes i Principis incomplerts es troba a Mamani (2009, 20-47).

⁴⁹ Sis articles d'aquesta Declaració es refereixen concretament al "Consentiment lliure, previ i informat", i dos d'ells prohibeixen tota política governamental sense el consentiment de la comunitat indígena afectada. L'Article 32, estipula que els Pobles Indígenes no poden ser desplaçats dels seus territoris ancestrals sense un consentiment lliure, previ i informat. A la vegada, l'Article 10 esmenta que no hi pot haver desplaçament sense una compensació justa i acordada, i en la mesura del possible, mantenint l'opció de retorn (IR 2010, 5).

⁵⁰ Vegeu: <http://cmpcc.org/acuerdo-de-los-pueblos/>

Davant aquesta situació, recomanem:

Al Govern de Brasil:

Que aturi la implementació del conjunt dels projectes associats “Complex del Riu Madera”.

Que operi una Auditoria ambiental independent, sobre els danys socials i ambientals produïts fins l'actualitat en el procés de construcció de las preses de Santo Antônio i de Jirau.

Que realitzi una planificació de la producció de l'energia elèctrica a partir de les necessitats reals de les poblacions amazòniques, partint d'un procés de consulta i informació d'aquestes poblacions.

Que operi una revisió del Pla d'Acceleració del Creixement (PAC) adaptant-lo al conjunt de Pactes i Convenis signats i ratificats per Brasil, en els àmbits dels Drets Humans, Drets dels Pobles Indígenes i la protecció del medi ambient.

Al Govern de Bolívia:

Que les autoritats bolivianes corresponents manifestin enèrgicament la seva oposició davant el Govern de Brasil per la implementació del “Complex del Riu Madera” pels impactes transfronterers, i que recorrin a tots els instruments de la legislació nacional i internacional vigents per a aturar la construcció de les preses de Santo Antônio i de Jirau, assumint la seva responsabilitat en la defensa de la sobirania nacional i territorial.

Que assumint el caràcter “plurinacional” afirmat per l'actual Govern, es detingui el projecte de construcció de la presa de Cachuela Esperanza, i es condicioni la possible utilització dels recursos hídrics per a la generació d'energia elèctrica en la regió del Nord Amazònic bolivià, als següents procediments i principis:

- El respecte al Dret d'Autodeterminació i de consulta present en la Constitució boliviana i reivindicat per les organitzacions indígenes.
- Un diagnòstic de les necessitats de les poblacions locals en termes d'energia elèctrica, realitzat conjuntament amb les i els pobladors, amb especial atenció a les poblacions indígenes i les seves organitzacions, i amb l'objectiu d'assegurar no només la seva sobirania energètica, sinó també la seva sobirania alimentària.
- L'informe complet dels impactes socials i ambientals dels projectes que es decideixi, de manera conjunta, implementar.
- La no afectació, en cap concepte, dels Drets de les Nacions i Pobles Indígenes originaris, i dels Pobles en situació d'aïllament voluntari i no contactats.
- Que s'engegui un procés de participació i consulta amb els pobles i comunitats camperoles indígenes de manera informada i transparent, tornant-los així el seu dret a l'autodeterminació i a dissenyar un model de desenvolupament propi.

En aquest informe hem constatat a més, que en la implementació del “Complex del Riu Madera” interveuen empreses constructores que ja compten amb un historial de conflictes sociambientals i de denúncies per corrupció, no únicament al Brasil sinó també a d’altres països. S’ha considerat així mateix el paper actiu que ha jugat, en el finançament del projecte, el **Banco Santander**, el qual va arribar a tenir 10% de les parts del Consorci que va obtenir la llicència per a la construcció de la presa de Santo Antônio, havent a més contemplat participar en la construcció de Jirau. Probablement arran de la pressió de la societat civil, el Banc va disminuir la seva participació, fins a vendre-se’n la totalitat. No obstant això, manté un paper important, ja que és el “Banc-Agent”, liderant el grup d’entitats bancàries que financen Santo Antônio. El protagonisme del Santander en aquest cas indica l’incompliment de les Convencions i Protocols Internacionals a les quals pretén acollir-se d’acord amb la seva pròpia política de “Responsabilitat Social i Ambiental”, a més dels “Principis d’Equador” que ha subscrit, i que indiquen la necessitat de verificar la sostenibilitat dels projectes d’alt i mig impacte socioambiental abans de procedir al finançament. Davant aquesta situació, vam concloure que **el paper del Banco Santander en “el Complex del Riu Madera” constitueix un cas flagrant d’anticooperació espanyola i de finançament irresponsable.**

Destaquem la **no-intervenció del Govern espanyol en el cas del Madera**, la qual cosa se situa en contradicció amb el Pla Director de la Cooperació Espanyola (2009-2012)⁵¹, i en particular amb el principi assumit de **“Coherència de Polítiques per al Desenvolupament”**. A més, aquest Govern ha signat i ratificat un nombre important d’Instrumentes i/o Declaracions Internacionals, que són incomplerts en el cas del Madera amb complicitat del Santander. Entre ells, destaquem:

- El Pacte Internacional sobre Drets Civils i Polítics
- El Pacte Internacional sobre Drets Econòmics, Socials i Culturals
- La Declaració Universal dels Drets Humans
- El Conveni 169 de l’Organització Internacional del Treball sobre Pobles Indígenes i Tribals
- La Declaració de les Nacions Unides sobre els Drets dels Pobles Indígenes
- La Convenció de Diversitat Biològica de 1992
- La Declaració de Rio sobre Medi ambient
- La Declaració sobre el Dret al Desenvolupament de Nacions Unides
- La Declaració Tripartita Empreses Multinacionals i Política Social de l’OIT

Pitjor encara, l’actual política governamental de resposta a la crisi econòmica té, entre els seus components principals, **el suport amb fons públics a les empreses espanyoles, buscant promoure la seva internacionalització**. Tal és el sentit de la Llei d’Economia Sostenible, que inclou clàusules per a facilitar l’accés del capital espanyol als mercats emergents i a aquells d’elevada renda per càpita. Per la seva banda, la Llei de Reforma del Sistema de Suport Financer a la Internacionalització de l’Empresa Espanyola, aprovada el 10 de juny de 2010, ha creat el Fons d’Internacionalització de l’Empresa Espanyola (FIEM), que incrementarà en gran mesura el Deute extern, oferint crèdits als governs i empreses de països tercers que adquireixin els béns i serveis de les empreses espanyoles⁵². Aquestes polítiques són implementades sense tenir en compte que 9 de les 27 empreses europees jutjades a Madrid al maig de 2010, davant el Tribunal Permanent dels Pobles, eren espanyoles. Van ser denunciades per violacions sistemàtiques dels Drets Humans i dels drets dels Pobles. Així, la irresponsable participació financera del Santander en “el Complex del Riu Madera”, no és una excepció, sinó més aviat una pràctica reiterada en el procedir de les empreses transnacionals espanyoles en els països del Sud.

⁵¹ Vegeu: http://www.aecid.es/export/sites/default/web/galerias/publicaciones/descargas/Plan_Director_2009-2012.pdf

⁵² A l’Estat espanyol, la Campanya per l’Abolició del Deute Extern i el reconeixement del Deute Ecològic “Qui deu a Qui?” realitza una labor de seguiment i denúncia de les polítiques de generació d’ambdós tipus de deute i dels conflictes socioambientals generats per les transnacionals espanyoles. La seva labor entorn de FIEM pot ser consultat en el següent enllaç: http://www.quiendebeaquien.org/spip.php?rubrique54#pagination_last_articles.

Davant aquesta situació, recomanem:

Al Govern espanyol:

Que intervingui davant el Banco Santander per aturar completament la seva participació en el finançament del “Complex del Riu Madera”, com a “Banc-Agent”.

Que admeti que amb la seva actual política de suport a la “internacionalització de l’empresa espanyola” amb fons públics, anticoopera, és a dir, interfereix negativament en el benestar de les poblacions més empobrides.

Que s’abstingui de donar suport amb fons públics a les empreses espanyoles, mentre no hagi creat, en la major brevetat possible i amb la participació de la societat civil, els mecanismes necessaris per al seguiment de les activitats d’aquestes empreses a l’exterior, contemplant instruments de sanció pels impactes socials, ambientals, econòmics i laborals generats, sobretot en els països més empobrits. Aquests mecanismes a més han de permetre el compliment obligatori (i no únicament voluntari) per part de les empreses espanyoles, dels Instruments i Pactes Internacionals signats i ratificats per l’Estat espanyol.

BIBLIOGRAFIA

- Barabas, A. i Bartolomé, M. "Mediation of Self-Management: Large Dams, Social Movements and Ethnicity". MacDowel, C. (Ed). Understanding Impoverishment. The Consequences of Development-Induced Displacement. Oxford: Berghahn Books, 1996, p. 151-168.
- Barreda, A. "Análisis geopolítico del contexto regional". A: Molina, P. i Vargas, M. (Eds.). Geopolítica de los recursos naturales y acuerdos comerciales en Sudamérica. La Paz: Fobomade, 2005a, p. 11-40.
- "Geopolítica, recursos estratégicos y multinacionales". Boletín OMAL [en línea]. 2005b, núm. 10 [Consulta: 9 de juliol del 2009]. Disponible a: <<http://www.alainet.org/active/10174&lang=es>>.
- Banco Santander. "Informe Anual 2008" [en línea]. 2008 [Consulta: 5 de maig del 2009]. Disponible a: <<http://www.santander.com>>.
- "Presentación de Actividad y Resultados Primer Trimestre 2009" [en línea]. 2009 [Consulta: 5 de maig del 2009]. Disponible a: <<http://www.santander.com>>.
- BIC - Bank Information Center. "El Complejo Hidroeléctrico del Río Madera" [en línea]. 2009 [Consulta: 5 de maig del 2009]. Disponible a: <<http://www.bicusa.org/es/Project.10138.aspx>>.
- "UHE Santo Antônio" [en línea]. 2010a [Consulta: 5 de mayo de 2010]. Disponible en: <<http://www.bicusa.org/es/Article.11709.aspx>>.
- "UHE Jirau" [en línea]. 2010b [Consulta: 5 de mayo de 2010]. Disponible en: <<http://www.bicusa.org/es/Article.11710.aspx>>.
- BID - Banc Interamericà de Desenvolupament. "BID aprueba US\$120 millones para proyecto de biocombustibles en Brasil", Comunicat de Premsa del 25 de juliol del 2007.
- "Un nuevo impulso a la integración de la infraestructura regional en América del Sur" [en línea]. 2000 [Consulta: 1 de juliol del 2009]. Disponible a: <<http://www.iadb.org>>.
- BNDES - Banc Nacional de Desenvolupament Econòmic i Social. "El apoyo de Brasil a los Proyectos en Sudamérica" [en línea]. 2007 [Consulta: 3 de juny del 2009]. Disponible a: <www.iirsa.org>.
- Banktrack. "Rio Madeira Dam Project" [en línea]. 2009 [Consulta: 6 de maig del 2009]. Disponible a: <http://www.banktrack.org/show/dodgydeals/rio_madeira_dam_project>.
- BICECA. "Megaproyecto: Conjunto de Sub-proyectos Complejo Rio Madera" [en línea]. 2008 [Consulta: 3 de març del 2009]. Disponible a: <<http://www.biceca.org/es/Project.Overview.138.aspx#Biblioteca>>.
- Cabezas, J. i Flores, F. "El problema de la salud del Norte Amazónico y su relación con las represas del Río Madera". A: Molina, P. (Coord.). El Norte Amazónico de Bolivia y el Complejo del Río Madera. La Paz: Fobomade, 2007, p. 85- 94.
- CLAES - Centre Llatinoamericà d'Ecologia Social. "Megaproyectos, Geopolítica y Desarrollo Sostenible", Taller a distància, document d'Estudi N° 2 [en línea]. 2009 [Consulta: 2 de juny del 2009]. Disponible a: <<http://www.megaproyectos.org>>.
- CAF - Corporació Andina de Foment. Vías para la integración. Acción de la CAF en la infraestructura sostenible de Sudamérica. Caracas: CAF, 2000.
- Craide, S. "Malária aumenta 63% em distrito de Porto Velho por causa de construção de usinas no Rio Madeira" [en línea]. 17 de agosto de 2009 [Consulta: 30 de mayo de 2010]. Disponible en: <<http://www.ecodebate.com.br/2009/08/17/malaria-aumenta-63-em-distrito-de-porto-velho-por-causa-de-construcao-de-usinas-no-rio-madeira/>>
- Comissió Mundial de Preses. Represas y desarrollo: un nuevo marco para la toma de decisiones. Una síntesis [en línea]. 2000 [Consulta: 2 de juny del 2009]. Disponible a: <<http://www.dams.org>>.
- Constitución Política del Estado. Versión oficial. La Paz: UPS Editorial, 2007.
- Furtado, F. "Quem financia uma obra tao polêmica?". A: Switkes, G. (Coord.) i Bonilha, P. (Ed.). Águas Turvas. Aleras sobre as conseqüências de barrar o mayor afluente do Amazonas. São Paulo: International Rivers, 2008, p. 26-27.
- García, E., Maeso, V., Reyero, P., i Vargas, M., "El Complejo del Río Madera (Brasil-Bolivia". A: Fernández, M. (Coord.). Las represas en América Latina. Barcelona: ESF (en procés de publicació), 2009.
- Giménez, G. "Territorio y Cultura". Estudios sobre las culturas contemporáneas, Universitatde Colima, 1996, Època II, Vol. II, N° 4, p. 9-30.
- Global Witness. Undue diligence: How banks to business with corrupt regimes [en línea]. 11 de març del 2009 [Consulta: 20 d'abril del 2009]. Disponible a: <http://www.globalwitness.org/media_library_detail.php/735/en/undue_diligence_how_banks_do_business_with_corrupt>.
- GRAIN. Seedling. Agrofuels special issue, Ed. GRAIN, Barcelona, 2007.
- Greenpeace. Devorando la Amazonía [en línea]. 2006 [Consulta: 4 de maig del 2007]. Disponible a: <www.greenpeace.org/forests>.

- González, J. "Los frentes culturales. Culturas, mapas, poderes y luchas por las definiciones legítimas de los sentidos sociales de la vida". *Estudios sobre las culturas contemporáneas*, Universitat de Colima, 1987, Vol. 1, N°3, p. 5-43.
- Goulart, J. "Jirau : engenheiros estimam gasto 60% maior". *Valor Online* [en línea]. Abril del 2009. [Consulta: 4 de maig del 2009]. Disponible a: <<http://www.bicusa.org/es/Article.11191.aspx>>.
- Gudynas, E. Y i Buonomo, M. *Integración y Comercio. Diccionario latinoamericano de términos y conceptos*. Montevideo: CLAES-Coscoroba Edicions, 2007.
- Holt-Giménez, E. "Biocombustibles: mitos de la transición de los agro-combustibles", *Revista electrònica Biodiversidad en América Latina* [en línea]. 3 de setembre del 2007 [Consulta: 4 de maig del 2008]. Disponible a: <<http://www.biodiversidadla.org/layout/set/print/content/view/full/35033>>.
- IPCC - Panel Intergubernamental sobre Cambio Climático. *Summary for Policymakers. The Physical Science Basis. Working Group 1 Contribution to the Fourth Assessment Report of the IPCC*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
- Joh, A. "Impactos socioambientales del Complejo del Río Madera". Intervenció el 21 de juny del 2008 davant la Junta d'Accionistes del BSCH, Santander.
- Keene, B. "Ecuador: Avanza en la lucha contra la deuda ilegítima". *Agencia Latinoamericana de Información* [en línea]. 25 de novembre del 2008 [Consulta: 4 de maig del 2009]. Disponible a: <<http://alainet.org/active/27620&lang=es>>.
- León, E. "Notas sobre la Amazonía legal brasileña". 2004. Document mecanografiat, Mèxic D.F. [Biblioteca de CASIFOP].
- Revalorización capitalista de la Amazonía. Geopolítica y gestión estratégica de la riqueza biológica amazónica brasileña. *Tesi de Mestratge en Estudis Llatinoamericans*, Universitat Nacional Autònoma de Mèxic, Facultat de Filosofia i Lletres, Postgrau en Estudis Llatinoamericans, 2005 [Biblioteca de l'ODG].
- Energía amazónica. La frontera energética amazónica en el tablero geopolítico latinoamericano. *Tesi doctoral*, Universitat Nacional Autònoma de Mèxic, Postrau en Estudis Llatinoamericans, 2007 [Biblioteca del Postrau en Estudis Llatinoamericans de la UNAM].
- Llistar, D. "Anticooperación: los problemas del Sur no se resuelven con ayuda internacional". *Revista Pueblos* [en línea]. 8 de gener del 2008 [Consulta: 1 d'agost]. Disponible a: <http://www.revistapueblos.org/spip.php?article730&var_recherche=llistar>.
- Anticooperación. *Interferencias Norte-Sur*. Barcelona: Editorial Icaria, 2009.
- MAB - Movimento dos Atingidos por Barragens. "Hidroeléctricas no rio Madeira: energia para quê e para quem?". *Cartilla d'Estudi*. 2ª Edició [en línea]. Desembre. 2008a [Consulta: 1 d'agost del 2009]. Disponible a: <<http://www.mabnacional.org.br/>>
- "MAB protesta contra modelo energético e do agronegócio". *Jornal do MAB*. Juny. 2008b [Consulta: 1 d'agost del 2009]. Disponible a: <www.mabnacional.org.br/materiais/jornal_mab_0608.pdf>
- MacDowel, C. (Ed). *Understanding Impoverishment. The Consequences of Development-Induced Displacement*. Oxford: Berghahn Books, 1996.
- Maeso, V. "Presentación del caso del Banco Santander". Intervenció el 15 de maig del 2008 (a) al Tribunal Permanent dels Pobles, Lima.
- Maeso, V. "O papel dos grandes bancos espanhóis no financiamento de projetos em litígio na América Latina". A: Verdum, R. (Ed.) *Financiamento e Megaprojetos. Uma interpretação da dinâmica regional sul-americana*. Brasília: Instituto de Estudos Socioeconômicos, 2008b.
- Mamani, E. "Derechos Humanos, Estado y represas del Río Madera: entre la teoría y la realidad". En: Molina, P. (Coord.), Matias, A., Mamani, E., Novoa, L., Molina, J., Ledezma, F., Vauchel, P., Canese, R. *Bajo el Caudal. El impacto de las represas del Río Madera en Bolivia*. La Paz: Fobomade, 2009, p. 15-60.
- Martínez Alier, J. *El ecologismo de los pobres, conflictos ambientales y lenguajes de valoración*. Barcelona: Editorial Icaria, 2004.
- "Los conflictos ecológico-distributivos y los indicadores de sustentabilidad". *Polis, Revista de la Universitat Bolivariana* [en línea]. 2006, Vol. 5, N° 013 [Consulta: 10 d'agost del 2009]. Disponible a: <<http://redalyc.uaemex.mx/redalyc/src/inicio/ArtPdfRed.jsp?iCve=30551307>>.
- Matías, A. "El impacto de la construcción de represas en las enfermedades de transmisión vectorial". A: Molina, P. (Coord.), Matias, A., Mamani, E., Novoa, L., Molina, J., Ledezma, F., Vauchel, P., Canese, R. *Bajo el Caudal. El impacto de las represas del Río Madera en Bolivia*. La Paz: Fobomade, 2009, p. 79-93.
- Mendes Dos Santos, G. "Pesca e ictiofauna no Rio Madeira". A: Switkes, G. (Coord.) i Bonilha, P. (Ed.). *Águas Turvas. Aleras sobre as conseqüências de barrar o maior afluente do Amazonas*. São Paulo: International Rivers, 2008, p.94-137.
- Molina, J., Ledezma, F. y Vauchel, P. "Estudio del Río Madera: remanso hidráulico y sedimentación". A: Molina, P. (Coord.), Matias, A., Mamani, E., Novoa, L., Molina, J., Ledezma, F., Vauchel, P., Canese, R. *Bajo el Caudal. El impacto de las represas del Río Madera en Bolivia*. La Paz: Fobomade, 2009, p. 97-161.
- "¿Es viable el proyecto Cachuela Esperanza?". *Servicio de noticias ambientales de Fobomade* [en línea]. 12 febrer 2010 [Consulta: 20 febrer 2010]. Disponible a: <<http://fobomade.org.bo/bsena/?p=89>>.
- Molina, P. "Presentación". A: Molina, P. (Coord.), Matias, A., Mamani, E., Novoa, L., Molina, J., Ledezma, F., Vauchel, P., i Canese, R. *Bajo el Caudal. El impacto de las represas del Río Madera en Bolivia*. La Paz: Fobomade, 2009a, p. 5-8.

- Molina, P. (Coord.), Matias, A., Mamani, E., Novoa, L., Molina, J., Ledezma, F., Vauchel, P., i Canese, R. Bajo el Caudal. El impacto de las represas del Río Madera en Bolivia. La Paz: Fobomade, 2009b.
- Novoa, L. "La infraestructura al servicio de la integración de los capitales: una mirada hacia el sector eléctrico del Brasil". A Molina, P. (Coord.), Matias, A., Mamani, E., Novoa, L., Molina, J., Ledezma, F., Vauchel, P., Canese, R. Bajo el Caudal. El impacto de las represas del Río Madera en Bolivia. La Paz: Fobomade, 2009, p. 63-75.
- Ortega, M. (Coord.). El deute ecològic espanyol: impactes ecològics i socials de les inversions espanyoles a l'estranger. Sevilla: Muñoz Moya Editores Extremeños, 2006.
- Olivo García, J. La Iniciativa IIRSA y el ordenamiento del territorio continental [en línia]. 2008 [Consulta: 10 de febrer del 2009]. Disponible a: <<http://www.megaproyectos.org/conceptos/OlivoGarcialnicialirsaPeru08.pdf>>.
- Pimentel, G. "IIRSA en Brasil. Caso Río Madeira". Document powerpoint presentat al Taller sobre IIRSA organitzat per la Coordinadora Andina d'Organitzacions Indígenes (CAOI) el 18 i 19 de febrer del 2008, La Paz.
- Project Finance. "Brazil's Madeira hydro plants reach close" [en línia]. 16 de març del 2009 [Consulta: 20 de març del 2009]. Disponible a: <<http://www.projectfinancemagazine.com/default.asp?page=7&PubID=4&ISS=25325&SID=718345>>.
- Revista Ecología Política [en línia]. 2006, Nº 31 [Consulta: 20 de maig del 2008]. Disponible a: <<http://www.ecologiapolitica.info/ep/anteriores.htm>>.
- Ribera, Marco Octavio. Las megarepresas del Río Madera: ¿Qué pasará con la Amazonía boliviana? [en línea]. Investigación a cargo de LIDEMA, Bolivia. Mayo de 2010 [Consulta: 30 de mayo de 2010]. Disponible en: <<http://www.plataformaenergetica.org/system/files/MEGAREPRESAS%20Y%20RIO%20MADERA.pdf>>.
- Salomón, M. "Obra de hidrelétrica deixa 11 Ton de peixes mortos". Folha de São Paulo, 18 de desembre del 2008.
- Santos, M. La Naturaleza del espacio. Técnica y tiempo. Razón y emoción. Barcelona, Editorial Ariel, 2000.
- Switkes, G. "A pedra fundamental da IIRSA". A: Switkes, G. (Coord.) i Bonilha, P. (Ed.). Águas Turvas. Aleras sobre as conseqüências de barrar o mayor afluente do Amazonas. São Paulo: International Rivers, 2008, p. 16 – 49.
- Switkes, G. (Coord.) i Bonilha, P. (Ed.). Águas Turvas. Aleras sobre as conseqüências de barrar o mayor afluente do Amazonas. São Paulo: International Rivers, 2008.
- Tautz, C. "La represa del río Madera". Le Monde Diplomatique / El Dipló/ Edició boliviana, març del 2009, p. 5-6.
- Vargas, M. Las venas del ALCA: Integración de la Infraestructura Regional Sudamericana (IIRSA). Bolivia, un país de tránsito y de extracción de recursos. La Paz: Fobomade, 2003.
- (Coord.) Agrocombustibles: ¿otro negocio es posible? Barcelona: Editorial Icaria, 2009.
- Vargas, M. i Molina, P. (Eds.). Geopolítica de los recursos naturales y acuerdos comerciales en América Latina. La Paz: Fobomade, 2005.
- Verdum, R. (Ed.) Financiamento e Megaprojetos. Uma interpretação da dinâmica regional sul-americana. Brasília: Instituto de Estudos Socioeconômicos, 2008.
- Mercado, Y. "Proyectos Hidroeléctricos, Río Madera". Presentació powerpoint elaborada per al Viceministeri d'Electricitat i energies alternatives de Bolívia, Ministeri d'Obres Públiques, Serveis i Habitatge de Bolívia. La Paz, desembre del 2006.
- Villegas, P. "Destrucción de la Amazonía: Brasil aprueba EIA de represas que inundarán territorio boliviano". A: Molina, P. (Coord.). El Norte Amazónico de Bolivia y el Complejo del Río Madera. La Paz: Fobomade, 2007, p. 117 – 126.
- Wiziak, J. i Brito, A. "Bancos desistem de projetos do Madeira". Folha de São Paulo, desembre del 2008.
- Zibechi, R. "IIRSA: la integración a medida de los mercados". Revista Ecología Política, 2006, Nº 31, p. 19-26.

ANNEXOS

ÍNDEX

1. Nota de premsa “Repressió al Brasil davant protestes per preses finançades pel Banc Santander” (14 de març de 2009)

2. Intervenció a la Junta d'Accionistes del Santander – Setem – Campanyes “Finances ètiques” (19 de juny de 2009)

3. Carta al Director General de Cooperació al Desenvolupament i Acció Humanitària (30 de juliol de 2008)

1. NOTA DE PREMSA

14 març 2009 – Dia Internacional contra les preses i pels Rius, l'Aigua i la Vida

Repressió al Brasil davant protestes per preses finançades pel Banc Santander

El 13 de març la policia federal de Porto Velho (Brasil) va reprimir amb gasos lacrimògens una manifestació pacífica dels afectats pel complex Rio Madeira. Els manifestants protestaven per la construcció de les megapreses hidroelèctriques que tindran greus conseqüències socials en la població local i un devastador impacte mediambiental en l'Amazonia brasilera-boliviana i en el finançament de les quals hi participa el Banc Santander.

(La Paz, Riberalta, Madrid, Barcelona, 18/3/09).- El 13 de març, en la vigília del Dia Internacional contra les preses i pels Rius, l'Aigua i la Vida, va tenir lloc en la ciutat brasilera de Porto Velho una marxa pacífica protagonitzada pels afectats per les preses del Rio Madeira. Dones i homes de totes les edats van recórrer 5 Km fins arribar a l'INCR (Instituto Nacional de Colonização e Reforma Agrária) on van reclamar els seus drets. En aquell punt, la marxa pacífica va ser durament reprimida per la policia federal que va detenir a 6 manifestants de nacionalitat boliviana. La policia va comptar amb l'ajut del personal de seguretat d'Odebrecht, empresa constructora i una de les principals beneficiàries del projecte, mostrant als assistents la defensa conjunta entre govern i empresa del model de creixement econòmic per al país.

Diverses persones del país veí es van desplaçar a Porto Velho per tenir evidències que les preses brasileres també tindran efectes al costat bolivià de la frontera. Entre els sis detinguts, i deportats la mateixa nit, es troba Manuel Lima, castanyer, ex Secretari Executiu de la Federació de Campesinos de Pando i actual president i coordinador del Foro Boliviano por el Medio Ambiente y el Desarrollo (FOBOMADE) en aquell mateix departament. Aquest lluitador social va presentar fa un any un recurs contra el govern de Brasil davant de la Comisión Interamericana de Derechos Humanos, conjuntament amb la Central Indígena del Oriente Boliviano. També va ser deportada Doris Domínguez, Executiva de la Federació de Mujeres Campesinas Bartolina Sisa i lluitadora del Movimiento Social en Defensa de la Cuenca del Río Madeira que reuneix a les organitzacions socials amazòniques de Bolívia amb el Moviment d'Afectats per Preses (MAB) i el Moviment dels Sense Terra (MST) al Brasil.

CONTEXT DEL COMPLEX RIO MADEIRA

El Complex Rio Madeira projecta la construcció de 4 preses hidroelèctriques (2 en territori brasiler, 1 en territori bolivià i una en aigües binacionals) dotades de comportes, fent navegables els rius Madeira, Madre de Dios i Beni. Aquesta hidrovia de 4200 Km permetrà completar la navegació de grans embarcacions des de la desembocadura del Riu Amazonas a l'Oceà Atlàntic fins al Pacífic de Perú, creuant a través de territori bolivià. A dia d'avui ja han començat les obres de les 2 centrals en territori brasiler, Santo Antonio i Jirau, amb capacitat de generació de 3.150 MW i 3.300 MW respectivament. El dia anterior a la marxa contrària a la seva construcció, el president Lula va sobrevolar les obres reafirmant la postura del govern i ignorant a les famílies afectades.

La construcció de la represa de Santo Antonio està a càrrec del consorci MESA format per les constructores Odebrecht i Furnas i un fons d'inversió creat pel Banc Santander i BANIF Portugal. Ja en diverses ocasions organitzacions com el MAB, SETEM o l'ODG van advertir a l'entitat financera espanyola, i als seus accionistes, dels estralls que provocaria la construcció de preses de tal magnitud.

Entre els greus impactes socials i ambientals que implica la implementació d'aquestes megainfraestructures, destaquen: la inundació d'una de les zones amb més gran biodiversitat d'Amèrica del Sud, la destrucció de territori indígenes i camperols tant a Bolívia com al Brasil i el consegüent desplaçament de milers de persones, els impactes sobre la pesca, que permet la supervivència dels pobladors, i finalment l'augment de malalties endèmiques com la malària o el dengue, degut a l'estancament d'aigües que implicaran les preses.

MOBILITZACIÓ I PETICIONS DE LES ORGANITZACIONS SOCIALS

Les organitzacions signants consideren inacceptable:

- Que en el context de l'actual crisi mediambiental global que viu el nostre planeta se segueixin construint megapreses de les característiques del Complex Rio Madeira, donat que les emissions de gasos d'efecte hivernacle generades per les preses constitueixen el 7% de l'impacte total de l'escalfament global.
- Que en l'actual context de crisi financera, bancs privats com el Banc Santander segueixin invertint de forma social i ambientalment irresponsable.

Per aquests motius, aquestes organitzacions sol·liciten:

- Que el Govern de Brasil detingui les obres de les centrals de Jirau i Santo Antonio, al mateix temps que posa en marxa un veritable procés de diàleg amb les organitzacions camperoles, indígenes i d'afectats pel projecte, així com altres membres i moviments de la societat civil, de Brasil i Bolívia, per plantejar i discutir alternatives al model energètic que s'està promovent en la regió amazònica amb irreversibles impactes mediambientals i socials.
- Que el Govern de Brasil deixi de reprimir a la població civil que lluita pels Drets humans i pel Dret a un Medi Ambient saludable.
- Que el Banc Santander faci pública la informació de l'estudi que porta actualment a terme sobre l'impacte mediambiental i social de la represa de Santo Antonio al Rio Madeira i el seu consegüent abandonament del finançament del projecte.

ORGANIZACIONES SIGNANTS:

- BRASIL: Movimient de les Persones Afectades per Preses (MAB, sigles en portuguès)
- BOLIVIA: Fundación Red Nacional de Acción Ecológica - RENACE (Bolivia), Centro de Servicios Agropecuarios y Socio-Comunitarios – CESA, Centro de Investigación y Promoción del Campesinado-CIPCA
- ESTADO ESPAÑOL: Ecologistas en acción, Edpac (Educació per a l'Acció Crítica), Observatorio de Multinationales en América Latina - Paz con Dignidad, Amigos de la Tierra, Entrepobles, SETEM, Veterinarios Sense Fronteres i Xarxa de l'Observatori del Deute en la Globalització.

2. SETEM

CAMPANYES – FINANCES ÈTIQUES

Intervenció a la Junta d'Accionistes del Santander (19 juny 2009)

INTERVENCIÓ DURANT LA JUNTA D'ACCIONISTES 2009

Bon dia senyores i senyors accionistes. Agraïxo l'oportunitat que el Consell d'Administració em brinda per a expressar-me en aquesta assemblea ja que la meva intervenció inclou la de moltes persones accionistes que han delegat en mi la seva veu.

El meu nom és Annie Yumi Joh i sóc responsable de l'àrea de Finances Ètiques a SETEM, una ONG de Desenvolupament que **revela** els impactes socials i ambientals dels bancs espanyols i **defèn els drets humans en els països empobrits**.

Després de la nostra intervenció en la darrera Junta d'Accionistes de 2008, en relació al Projecte Riu Madeira –que els hi explicaré tot seguit–, el Sr. Botín va declarar textualment: “a la junta de l'any vinent rendirem comptes detallats del que estem fent, és un tema molt important. Tenim una qualificació molt alta de sostenibilitat en medi ambient i la mantindrem.”

Des d'aleshores, Banco Santander ha engegat una nova política social i ambiental aprovada el passat 28 d'abril de 2009. Ha creat un Comitè de Sostenibilitat, que reflexa que des del Consell d'Administració hi ha interès per aquesta matèria. A més, el Santander ha subscrit recentment els Principis d'Equador, que obliguen als bancs a rebutjar projectes insostenibles.

En la meva intervenció, no obstant, tractaré de fer-los veure novament que el finançament per part de Banco Santander del Complex Hidroelèctric Riu Madeira, situat al Brasil, no és compatible amb la política que es vol desenvolupar ni amb els Principis d'Equador, subscrits per la seva entitat.

Els recordo que el “Complex hidroelèctric del Riu Madeira”, consisteix en la construcció de 4 preses en aquest riu, l'afluent més cabalós de l'Amazones. L'execució de la primera presa, Santo Antônio, ja està tenint greus conseqüències per a la població local i l'entorn natural.

Tot seguit desglosso alguns punts de la recent aprovada Política Global del Grup Santander:

- Pel que fa al punt de “**conservació de la biodiversitat**”: des de juliol 2007, la desforestació de la zona de construcció de la primera presa ha estat d'un 600%¹ i l'inici de les obres va causar la mort d'11 tones de peixos².
- Sobre “**prevenció de la contaminació i l'emissió de residus tòxics**”: la zona del Riu Madeira té un elevat contingut de mercuri, per la qual cosa, en remoure amb les obres el llit del riu, la població està essent exposada a ingerir aigua i peixos contaminats.
- Sobre “**la salut i seguretat de la comunitat**”: a més dels efectes causats pel mercuri, existeix un altre greu risc per a la salut i la seguretat de la comunitat que és la Malària. Les grans extensions d'aigua estancada dispararan la seva proliferació i empitjoraran la qualitat de l'aigua potable.

¹ Complex Project, Mega Risks. Amigos da Terra Amazonia Brasileira. Febrer 2008

² “Obra de hidreléctrica deixa 11 t de peixes mortos.” Marta Salomon. Folha de São Paulo. Desembre 2008

- Pel que fa al punt d’**“adquisició de terres i reassentament voluntari”**: actualment el futur de 2.400 pescadors/es de la regió està en perill i fins a 5.000 famílies es desplaçaran sense que estigui prevista cap mena compensació.³ El procés de consulta i consentiment previ, un dels Principis d’Equador, no s’ha realitzat adequadament.

- Sobre **“pobles indígenes i patrimoni cultural”**: l’execució del Complex Riu Madeira trenca amb els convenis nacionals i internacionals com la Convenció 169 de l’OIT, la Declaració de Pobles Indígenes de OEA i NNUU i els articles 215 i 216 de la Constitució Federal i el Dret 6040/2007.⁴

Per acabar, el passat 13 de març la policia federal de Porto Velho, al Brasil, amb l’ajuda de l’empresa constructora, va reprimir de forma violenta i desproporcionada una manifestació pacífica de les persones afectades pel complex Madeira, fet que ha estat qüestionat durament per organitzacions com el Moviment d’Afectats per Preses al Brasil.

Davant la gravetat d’aquests fets, estem segurs de que el Santander estarà d’acord en que el Complex Riu Madeira no respecta la seva pròpia política social i ambiental i, per tant, des de SETEM els hi demanem a vostès, membres del Consell d’Administració, com a co-propietaris del consorci, que facin públic el contingut del darrer informe realitzat per Environmental Resources Management, per a assegurar l’acompliment dels compromisos adquirits amb els Principis d’Equador. D’aquesta manera podran afirmar davant la societat, davant els seus clients, personal contractat i accionistes que Banco Santander és un banc transparent que respon als interessos dels seus accionistes.

Només afegir que SETEM ofereix la seva total disposició al Consell d’Administració i que estarem encantats d’ampliar aquesta informació a tots els seus accionistes. Moltes gràcies per la seva atenció.

³ *Levante contra a venda do Rio Madeira. Movimento dos Atingidos por Barragens.*

⁴ *Violações de Direitos Humanos Ambientais no Complexo Madeira. Plataforma Dhesca Brasil. Abril 2008*

3. CARTA AL DIRECTOR GENERAL DE COOPERACIÓ AL DESENVOLUPAMENT I ACCIÓ HUMANITÀRIA

Agència Catalana de Cooperació al Desenvolupament (30 juliol 2008).

A l'atenció del
Sr. David Minoves
Director General de
Cooperació al Desenvolupament
i Acció Humanitària

Barcelona, 30 de juliol de 2008

Assumpte: Construcció de repeses hidroelèctriques sobre el riu Madera

Benvolgut senyor:

Us escrivim profundament preocupats per la implementació del Projecte Complex Hidroelèctric del Riu Madera a l'Amazonia bolivià-brasilera. Volem assabentar-vos d'aquest cas donat el fet que afecta potencialment una de les zones on operen ONG catalanes, que compten amb el suport de la ACCD i, per tant, actuen sota l'estratègia del Pla Director de la Cooperació Catalana.

Aquest Complex projecta la construcció d'una hidrovía de 4.200 km de llarg que faria possible la navegació de grans embarcacions als rius Madera, Madre de Dios i Beni. Es tracta també d'aprofitar el potencial de generació elèctrica a partir d'aquests cabalosos rius, mitjançant quatre repeses hidroelèctriques amb rescloses per a la navegació. Els estudis proposen la construcció de les centrals hidroelèctriques de Jirau i San Antonio, en el tram entre les localitats brasileres d'Abuná i Porto Velho (vegi's mapa en adjunt). En termes de capacitat de generació, la repesa de San Antonio produirà 3.150 MW i la de Jirau, 3.300 MW. Ambdues han estat licitades i la primera es troba en fase de preparació. El cost total de les dues repeses arriba als 16.000 milions de dòlars. El Banc Santander Central Hispà (BSCH) ha guanyat, al costat del banc portuguès BANIF, la subhasta de la presa de San Antonio. La tercera central hidroelèctrica es troba en un estat molt menys avançat. Aprofitaria el desnivell d'una mica més de 20 metres que existeix en el tram binacional Abuná-Guayaramerín. Al seu torn, la quarta repesa hidroelèctrica del Complex se situaria en territori bolivià, als voltants de la localitat de Cachuela Esperança. Amb tota evidència, les repeses no estan destinades a cobrir les necessitats locals, sinó a implementar un desenvolupament industrial en la regió. De fet, únicament la repesa de Cachuela Esperança podria tenir una generació de 800 MW mentre que el consum total de Bolívia no arriba als 900 MW.

Volem recordar aquí que, malgrat el seu caràcter conservador, l'Informe Final de la Comissió Mundial de Repeses (CMR), conformada per representants de la indústria de les repeses i dels moviments anti-repeses, va causar gran repercussió l'any 2000. Va constituir una clara denúncia dels impactes socials i ambientals, així com de la ineficiència que han tingut aquestes megainfraestructures a nivell mundial. La CMR va estimar que la quantitat de persones desplaçades per les repeses al planeta se situava entre 40 i 80 milions de persones, i que els principals afectats eren els grups més pobres i vulnerables. Al setembre d'aquest mateix any, St. Louis et al. van publicar un article en la revista Bioscience on observaven que les emissions dels embassaments constituïen el 7% de l'impacte total de l'escalfament global a causa de l'emissió de metà i diòxid de carboni causat per la descomposició de plantes aquàtiques, algues i matèria orgànica, sobretot a les zones tropicals. I, pel que fa al rendiment, la CMR va afirmar que les repeses freqüentment no arriben a els objectius de rendiment i que de les 63 grans repeses que havia examinat, el 55% generava menys energia de la que havia estat projectada.

En el cas del riu Madera, les investigacions realitzades posen de manifest nombrosos factors que van entorpir la viabilitat socioambiental del projecte. Al març de 2007, l'Institut Brasiler del Medi Ambient i dels Recursos Naturals va denegar la llicència mediambiental al projecte a causa de l'absència "de control mediambiental i a l'existència d'informació contradictòria" de l'estudi presentat pel consorci Odebrecht-Furnas, ja que no contemplava tot el territori afectat pel projecte ni els impactes a les comunitats indígenes. Actualment, hi ha organitzacions brasileres que estan utilitzant la via judicial per a lluitar contra aquestes irregularitats. Entre els greus impactes socials i ambientals que implica la implementació d'aquestes megainfraestructuras, podem citar.

- El fet que posen en perill una de les zones de més important biodiversitat d'Amèrica del Sud.
- El fet que impliquin la inundació de territoris indígenes i camperols, i, per tant, el desplaçament de 10.000 persones del costat brasiler.
- Al costat bolivià, s'estima que 1.400 famílies seran afectades per la construcció de les repeses. En la seva majoria són comunitats indígenes Chácobo, Tacana, Esse Ejja, Cavineñas, Machineri, Joaquinianas, Toromonas, Yaminahua i integrants d'un poble indígena no contactat, el poble Pacahuara.
- Els impactes sobre la pesca, que permet la supervivència de 2.400 pescadors en ambdós costats de la frontera.
- La zona afectada potencialment per les repeses és una de les zones amb més malalties com la malària i el dengue a la regió amazònica. La inundació i el conseqüent estancament de les aigües possibilitarà l'augment considerable d'aquestes malalties.

A nivell local, es fa cada cop més visible una oposició popular al Complex Hidroelèctric. En efecte, el conjunt d'impactes socials i ambientals del Complex del riu Madera han dut a la Federació Sindical única de Treballadors Camperols de Pando (Bolívia), a la Central Indígena de la Regió Amazònica de Bolívia i al Fòrum Bolivià de Medi Ambient i Desenvolupament a presentar una demanda conjunta davant la Comissió Interamericana de Drets Humans, contra el govern de Brasil el 5 de desembre de 2007. Per altra banda, el 28 de juny de 2008, a una reunió binacional a la ciutat de Riberalta (Bolívia), la Federació de Treballadors i Camperols de la Província de Vaca Diez (Bolívia), la Central Indígena de Guajaramerín (Brasil), la Central Indígena de la Regió Amazònica de Bolívia (Bolívia), OITA, CIPOAP i el Moviment d'Afectats per Repeses (Brasil), es van declarar en estat d'emergència.

Ens estem referint també a una regió que ja ha sofert importants inundacions actualment a causa dels desajustaments causats pel canvi climàtic, que han pres la forma del fenomen de "La Niña". Referent a això, s'ha d'assenyalar que aquestes inundacions se situen principalment a zones del Departament del Beni on s'han realitzat activitats de deforestació per a donar pas a activitats de ramaderia intensiva, i a monocultius de soja i de canya de sucre. Les regions on no hi ha hagut deforestació, i on s'ha mantingut les lleres dels rius lliures són aquelles on menys inundació hi ha hagut (Departament de Pando). El Complex Hidroelèctric se sustenta, tal com ho afirmen els seus principals defensors, en una perspectiva de desenvolupament industrial de la regió que inclou l'extensió dels monocultius i la conseqüent eliminació de la cobertura forestal.

De fet la importància dels impactes negatius en termes socials i ambientals va dur en un primer moment al govern bolivià a emetre un seguit de qüestionaments i "dubtes raonables" que no van ser respostos de manera adequada pel govern brasiler. No obstant això, l'actual postura del govern bolivià sembla tendir cap a l'acceptació del Projecte en la seva totalitat. En efecte, va anunciar el dia 18 de juliol que impulsarà la construcció de la represa de Cachuela Esperanza.

A la zona potencialment afectada a Bolívia pel complex Hidroelèctric se situa el Projecte "Desenvolupament econòmic i social de camperols i indígenes del Nord Amazònic de Bolívia", a càrrec de Veterinaris Sense Fronteres i el Projecte "Enfortiment de la planificació, gestió i prestació de serveis de la Xarxa d'Atenció Primària de Salut del Municipi de Riberalta (Bolívia)", a càrrec de Medicus Mundi Catalunya. Per altra banda, volem recordar-li que la Govern català dóna suport a Bolívia en l'àrea de medi ambient. En aquest sentit, destacar que en aquest país també opera Enginyeria Sense Fronteres, col·laborant amb el Projecte "Millora de l'Accés a l'Energia en les Comunitats Rurals de Bolívia".

El Complex Hidroelèctric tindrà repercussions que seran totalment contràries als objectius amb els quals les ONG catalanes estan treballant des de fa diversos anys a la regió, tal com el millorament de les condicions de vida les

poblacions més empobrides i de la defensa de la sobirania alimentària. Per altra banda, existeixen possibilitats reals de millorar de manera sostenible i digna les condicions de vida de la gent, mitjançant projectes de micro-centrals i turbines que responguin de manera adequada a les necessitats locals sense destruir el medi ambient. Es tracta d'una àrea de treball que podríem potenciar aprofitant els coneixements i l'experiència de ONG com ESF, en estreta coordinació amb les organitzacions i els pobladors locals.

Coneixent la sensibilitat social i ambiental del Govern català, hem pensat a dur aquest cas al vostre coneixement. Considerem plenament factible brindar un suport realitzant esforços que permetin desenvolupar projectes de caràcter sostenible i perdurable en la regió, sense necessitat de construir les repeses esmentades.

Per això, volem sol·licitar una reunió amb vosaltres amb l'objectiu d'avaluar les possibles mesures que poden ser preses en aquest cas des del Govern català.

Agraïm per avançat l'atenció en aquest tema d'interès estratègic per a nosaltres i restem a l'espera de la vostra resposta, tot oferint la nostra col·laboració per a qualsevol informació complementària que creieu convenient.

Atentament,

Gustavo Duch. Veterinari Sense Fronteres

Francesc Alvarez. Medicus Mundi Catalunya

Victor Maeso. Setem

Alex Guillamon. Entrepobles

Mónica Vargas Collazos. Xarxa de l'Observatori del Deute en la Globalització,

Macarena Maffet. Enginyeria Sense Fronteres

Localització de les repeses hidroelèctriques del Complex Riu Madera a Brasil i Bolívia

Font: BICECA (2008). "Megaprojecto: Conjunto de Sub-proyectos Complejo Rio Madera" (<http://www.biceca.org/es/Project.Overview.138.aspx#Biblioteca>)

Amb la participació de:

Amb el suport de:

El treball de l'ODG s'ha realitzat també gràcies al suport de:

Un cas d'anticooperació
espanyola

EL “COMPLEX DEL RIU MADERA”

Des de fa prop de 10 anys, el principal treball de l'Observatori del Deute en la Globalització, en el si de la Càtedra UNESCO de Sostenibilitat de la Universitat Politècnica de Catalunya, ha consistit en la investigació activista sobre les relacions de desigualtat Nord-Sud, així com sobre la generació de deutes contrets durant l'actual procés de globalització. Hem ampliat aquesta activitat cap a d'altres esferes, del que denominem “l'Anticooperació”, és a dir, el conjunt de processos i mecanismes transnacionals generats pels països econòmicament més poderosos, que, en el marc de les relacions internacionals, interfereixen negativament en els països més empobrits.

Aquest informe, fruit del treball realitzat conjuntament amb Veterinaris Sense Fronteres i SETEM, apunta el cas del “Complex del Riu Madera”, un dels majors conflictes socials, econòmics i ambientals implicats pel puixant desenvolupament de les megainfraestructures a l'Amèrica del Sud, en el marc de la Iniciativa per a la Integració de les Infraestructures Regionals Sudamericanes (IIRSA). Neix de la preocupació generada pels impactes que pot tenir la construcció de megapreses a l'Amazònia brasilera i boliviana, amb la participació del principal banc espanyol: el Banco Santander. Esperem que sigui una contribució als esforços desplecats per la societat civil mobilitzada, en favor de que les autoritats i empreses espanyoles deixin d'anticooperar i assumeixin per fi la responsabilitat exterior que tenen les seves activitats, sobretot quan incideixen negativament en les poblacions més empobrides i en els ecosistemes més vulnerables.